

Sociaal en Cultureel Planbureau

KANTAR PUBLIC

Continu Onderzoek Burgerperspectieven

Kwalitatieve verkenning onder burgers

29 juli 2022

244409233

Contents

Contents	1
1. Inleiding	2
2. Onderzoeksverantwoording	3
2.1 Opzet en uitvoering van het onderzoek	3
2.2 Interpretatie rapportage	3
2.3 Context onderzoek	4
3. Resultaten	5
3.1 Impressie van de gesprekken	5
3.2 Hoe gaat het met Nederland?	6
3.3 De financiële situatie: verwachtingen en zorgen	11
3.4 Steun voor EU lidmaatschap en samenwerking	14
3.5 De oorlog in Oekraïne baart mensen zorgen	19
3.6 Een EU-lidmaatschap van Oekraïne wordt gereserveerd ontvangen	25
3.7 Laatste opmerkingen	28
4. Slotbeschouwing	31
Bijlage 1 – Gespreksleidraad	34
Bijlage 2 – Respondentenoverzicht	40

1. Inleiding

Aanleiding en achtergronden onderzoek

Het Sociaal en Cultureel Planbureau (SCP) voert sinds 2007 het Continu Onderzoek Burgerperspectieven (COB) uit. Dit onderzoek heeft tot doel ontwikkelingen in persoonlijke en maatschappelijke zorgen van Nederlanders te volgen en te analyseren. Door middel van kwartaalenquêtes en verdiepend kwalitatief onderzoek worden ontwikkelingen in perspectieven van burgers gevolgd.

Met ingang van 2022 wordt het kwalitatieve onderzoek uitgevoerd door Kantar Public.

De algemene onderzoeksvraag voor de groepsgesprekken is door het SCP als volgt geformuleerd:

Wat zijn de maatschappelijke zorgen van Nederlanders?

Naast deze telkens terugkerende onderzoeksvraag wordt elk half jaar op basis van actuele maatschappelijke ontwikkelingen een aantal specifieke onderzoeksthema's toegevoegd.

In mei 2022 zijn de volgende verdiepingsthema's aan de orde gesteld:

- Houding ten opzichte van de EU
- Beleving van de oorlog in Oekraïne en houding ten opzichte van een eventueel EU-lidmaatschap van Oekraïne

Verder is kort stilgestaan bij het onderwerp 'financiële situatie en vooruitzichten'.

Dit rapport beschrijft de onderzoeksresultaten van de vier groepsgesprekken die Kantar Public op 23 en 25 mei 2022 in respectievelijk Amsterdam en Hoogeveen heeft uitgevoerd. Hoofdstuk 2 geeft een verantwoording van de opzet en de uitvoering van het onderzoek. In hoofdstuk 3 wordt allereerst de visie van de deelnemers op de stand van zaken in de Nederlandse samenleving beschreven. Vervolgens gaan we kort in op het thema 'financiële situatie' en beschrijven we uitgebreid de bevindingen rond het thema 'EU' en 'de oorlog in Oekraïne'. Tot slot vatten we in hoofdstuk 4 de belangrijkste bevindingen samen.

2. Onderzoeksverantwoording

2.1 Opzet en uitvoering van het onderzoek

Kantar Public heeft op 23 en 25 mei 2022 vier groepsgesprekken gevoerd in respectievelijk Amsterdam en Hogeveen. In overleg met het SCP is besloten om de vier groepen algemeen publiek naar opleiding in te delen:

- Groep 1 Amsterdam: algemeen publiek, 18 t/m 74 jaar (t/m mbo)
- Groep 2 Amsterdam: algemeen publiek, 18 t/m 74 jaar (hbo+)
- Groep 3 Hogeveen: algemeen publiek, 18 t/m 74 jaar (t/m mbo)
- Groep 4 Hogeveen: algemeen publiek, 18 t/m 74 jaar (hbo+)

Binnen beide groepen is een spreiding nagestreefd naar geslacht, gezinssituatie, dagelijkse bezigheden (beroep) en leeftijd.

De selectie van de deelnemers is uitgevoerd via ons panel NIPObase. Uit het panel is een gestratificeerde steekproef getrokken waarbij geselecteerd is op woonplaats en spreiding is aangebracht naar leeftijd, sekse en opleidingsniveau. Een willekeurige selectie van relevante panelleden uit de regio Amsterdam en Hogeveen kreeg een email met een uitnodiging voor deelname aan het onderzoek. In totaal stuurden we 3261 uitnodigingen waarop 184 panelleden zich aanmeldden voor deelname. Met inachtneming van de criteria ten aanzien van leeftijd, geslacht en dagelijkse bezigheden is een selectie gemaakt.

In totaal hebben 28 personen deelgenomen aan de gesprekken. Een overzicht van de achtergrondgegevens van de deelnemers is opgenomen in bijlage 2.

De gesprekken zijn gevoerd aan de hand van een gesprekspuntenlijst die in overleg met het SCP is opgesteld (zie bijlage 1). Alle vier de gesprekken hebben twee uur in beslag genomen.

De groepsgesprekken zijn gevoerd op een onderzoekslocatie in Amsterdam en in het theater in Hogeveen. Vier onderzoekers van het SCP hebben de gesprekken in een andere ruimte simultaan gevolgd via een gesloten tv-circuit.

2.2 Interpretatie rapportage

Kwalitatief onderzoek stelt ons in staat inzicht te verkrijgen in opvattingen van mensen en de achterliggende verklaringen daarvan. Deze vorm van onderzoek is open en exploratief en gaat uit van wat de deelnemers zelf ter sprake brengen. Bij kwalitatief onderzoek gaat het om het beschrijven van de diversiteit aan opvattingen en niet om de frequentie waarmee bepaalde uitspraken worden gedaan.

De resultaten uit dit kwalitatieve onderzoek zijn niet generaliseerbaar naar zoals zij voorkomen in de samenleving. Wel geven ze een beeld van de opvattingen die leven onder burgers over de onderscheiden thema's. Opgenomen citaten dienen ter illustratie; de citaten van deelnemers zijn cursief en door dubbele aanhalingstekens aangegeven. Het is een uitgebreid rapport geworden vanwege de wens van het SCP tot een uitgebreide rapportage waarin delen van de gesprekken zijn opgenomen. Dit heeft als reden dat het SCP dit rapport gebruikt als brondocument voor het uiteindelijke rapport van het SCP waarin de kwantitatieve resultaten en kwalitatieve resultaten worden geïntegreerd.

2.3 Context onderzoek

Ten tijde van het onderzoek was de aanmelding voor lidmaatschap van de NAVO door Zweden en Finland in het nieuws. Dat bleek tijdens de gesprekken soms voor verwarring te zorgen (wat is het onderscheid, is de NAVO hetzelfde als de EU?). Verder was er in de media vanzelfsprekend volop aandacht voor de oorlog in Oekraïne. Onder andere voor het gebruiken van honger als wapen in de strijd door Rusland en de gevolgen hiervan voor Oekraïne maar ook voor andere landen. In de gesprekken werd naar aanleiding van de coronacrisis ook gerefereerd aan het apenpokkenvirus dat toen net zijn intrede deed in Nederland en waar berichtgeving over verscheen. Andere zaken die het nieuws domineerden in deze periode betroffen het capaciteitsprobleem in Ter Apel bij de eerste opvang van vluchtelingen en de uitgebreide aandacht voor premier Rutte en zijn omgang met het bewaren dan wel wissen van werkgerelateerde sms'jes.

3. Resultaten

3.1 Impressie van de gesprekken

Onderstaand geven we per groep een korte impressie hoe de groepsgesprekken zijn verlopen in Amsterdam en Hoozevee. In alle groepen was te merken dat men zich – ondanks dat men elkaar niet kende – wel open opstelde en dingen uit het eigen leven deelde. Men was eerlijk over eigen minder fortuinlijke omstandigheden. Diverse deelnemers waren verrast dat het gesprek na twee uur voorbij was, omdat ze het heel snel vonden gaan. Men gaf aan over onderwerpen gesproken te hebben die niet dagelijks de revue passeren maar dat men het een interessante ervaring had gevonden.

T/m-mbo opgeleiden Amsterdam

Het gesprek bij de tot en met mbo-opgeleiden (overwegend vrouwen, vijf van de zes) verloopt vrij rustig. Men reageert soms op elkaar. Een deelnemster neemt vaak het woord, met behoorlijk wat kennis van zaken. Sommige deelnemers moeten wat meer bij het gesprek worden betrokken, stellen zich terughoudender op. Deelnemers halen voorbeelden aan uit het eigen leven en wat ze om zich heen zien en meemaken. Bij een onderwerp als de EU blijkt dat het gesprek wat stukt. Na doorvragen van de gespreksleider blijkt dat dat te maken heeft met dat men van zichzelf vindt niet veel te weten over de EU en het dan ook lastig te vinden om er wat over te zeggen. Dit speelt ook bij een eventuele toetreding van Oekraïne bij de EU. Ze weten dat er veel regels bij horen, maar vinden het moeilijk om er een eigen oordeel over te hebben. Daarvoor staat het wat ver van hen af. Deelnemers nemen een heel eerlijke opstelling in: als je er niet zo veel van afweet houd je je in qua oordeel.

Hbo-plus opgeleiden Amsterdam

Het gesprek bij de hbo-plus opgeleiden (overwegend mannen, vijf van de zeven) in Amsterdam verloopt in het begin wat stroef, maar wordt later levendiger. Mensen raken na verloop van tijd met elkaar in gesprek en geven op allerlei onderwerpen reactie. Maar dan wel dat ze meer op stellingen van elkaar reageren en een andere mening hebben of elkaar corrigeren, dan dat ze ingaan op elkaars situatie. Het mannelijk overwicht betekent overigens niet dat de vrouwen in het gezelschap niet aan bod zouden komen. Ook zij mengen zich in het gesprek. Zoals vaker bij hbo-plusopgeleiden uiten ze zich wat anders dan t/m mbo-opgeleiden. Minder vanuit persoonlijke ervaringen, meer vanuit wat ze zien en lezen met een wat hoger abstractieniveau en wat meer op afstand. Zo hebben ze het bij hoe het met Nederland gaat meer over verschillende maatschappelijke verschijnselen en niet zozeer over zaken die ze zelf meemaken. Ze zijn positiever gestemd dan de tot en met mbo-opgeleiden over de richting van de samenleving. De eigen situatie komt pas aan bod bij de financiële situatie en dan gaat het om de woningnood en de overspannen huizenmarkt, zowel voor hun kinderen als voor zichzelf. Ook in deze groep valt op dat men zich open en eerlijk opstelt in het gesprek: iemand die net een jaar uit de schuldhulpverlening is, vertelt daarover, terwijl hij de gesprekspartners van die avond niet kent.

T/m mbo-opgeleiden Hoozevee

De groep bestond uit zeven mensen, waarvan drie mannen en vier vrouwen. Men is rustig, uit zich in minder directe bewoordingen als in Amsterdam. Men was op elkaar gefocust, gaf aandacht aan elkaars antwoorden en was geïnteresseerd in elkaar. En uitte zich vrij genuanceerd. Opvallend is dat gedurende het gesprek ongeveer de helft van de aanwezigen aangeeft betrokken te zijn bij een kerk en dat enkelen in die hoedanigheid gezamenlijke acties hebben opgezet voor vluchtelingen, bijvoorbeeld door taallessen te geven aan vluchtelingen. Merkbaar is dat een paar deelnemers in deze groep financieel moeilijk zitten; ze ondervinden aan den lijve de negatieve gevolgen van de inflatie en stijgende prijzen. Men is open over onder andere het lopen bij de Voedselbank, het moeten leven van een bijstandsuitkering, wat het betekent om een gehandicapte moeder te hebben. Coullance ten opzichte van Oekraïne is duidelijk aanwezig, er is meer mededogen en dat uit zich in de houding ten aanzien van een eventueel lidmaatschap van Oekraïne: het

moet aan regels voldoen maar ze willen ook toegeven op de regels. Een deelnemster heeft een Oekraïense vriendin, die in Oekraïne is gebleven en waar ze veel contact mee heeft.

Hbo-plus opgeleiden Hoogeveen

Sowieso horen we in Hoogeveen nadrukkelijker in beide groepen terug dat mensen actief zijn in vrijwilligerswerk (schuldulpmaatje/mensenrechtorganisatie, als vrijwilliger in de zorg, betrokken bij politiek, vanuit de kerk vrijwilligerswerk, Historische kring, betrokken bij goederen sturen naar Oekraïne). Ook in deze groep is een verschil met Amsterdam merkbaar: ze zijn rustiger en wat afwachtender. Reageren op elkaar en staan meer open voor elkaar: "Dat zal jij wel beter weten". En laten zich ook graag informeren door elkaar. Ze vonden het duidelijk leuk om mee te doen en waren ook benieuwd naar elkaar wat ze te zeggen hadden. De twee oudste deelnemers nemen snel het woord en andere deelnemers moeten soms meer bij het gesprek worden betrokken. Ze leven wat bewuster door inflatie, zijn ermee bezig, maar niet zozeer vanuit noodzaak. Ook in deze groep is men open over het eigen leven; iemand vertelt over een donkere periode in zijn leven.

3.2 Hoe gaat het met Nederland?

De gesprekken zijn begonnen met de vraag hoe men het vindt gaan met de Nederlandse samenleving; vindt men dat het meer de goede kant opgaat, meer de verkeerde kant of gaat het zowel de goede als de verkeerde kant? op Deelnemers konden dit kenbaar maken door middel van een duim omhoog, duim omlaag of twee duimpjes die beide kanten opgaan.

De stemming in de groepen loopt behoorlijk uiteen. De tot en met mbo opgeleide deelnemers zijn in beide steden negatiever dan de hbo-plus opgeleiden: in Amsterdam zijn drie deelnemers neutraal, twee deelnemers negatief en een deelnemster positief. In Hoogeveen zijn vijf deelnemers negatief, een deelnemer positief en een deelnemer neutraal. In de hbo-plus opgeleide groepen vindt niemand dat het de negatieve kant opgaat; wel wijken ze meer uit naar de neutrale opstelling: in de hbo-plusgroep in Amsterdam zijn vier deelnemers positief gestemd en drie deelnemers neutraal, in Hoogeveen zijn drie deelnemers positief en vijf deelnemers neutraal.

Al met al wordt duidelijk dat het bieden van de optie dat er zowel zaken de goede kant opgaan als zaken de verkeerde kant opgaan zeker door de hbo-plusopgeleiden met beide handen wordt aangegrepen.

Amsterdam en Hoogeveen t/m mbo opgeleiden

In Amsterdam wordt vervolgens naar voren gebracht dat corona voor een herwaardering heeft gezorgd van het leven in Nederland, doordat een zware periode is afgesloten waarin mensen geen vrijheid hadden, ziek werden en in het slechtste geval zelfs overleden. Een ander valt haar bij doordat corona zorgde voor een vergrote zorgzaamheid en omkijken naar elkaar. Alleen is dat effect nu weer weggefallen lijkt het. En mensen gaan weer net als voorheen reizen met het vliegtuig als een soort inhaaleffect. Ook de solidariteit met Oekraïne wordt in deze groep aangehaald als een positieve tendens. De anderen in de groep kunnen zich deels vinden in wat er naar voren wordt gebracht, maar geven onmiddellijk negatieve tegenhangers aan. En dan gaat het in hun ogen vooral om hoe het in de samenleving gaat met betrekking tot slechte omgangsvormen, het korte lontje dat ze steeds meer aanwezig vinden, criminaliteit. Verschillende deelnemers halen verschillende voorbeelden uit het eigen leven aan om dit verduidelijken.

Een deel van de discussie van t/m mbo opgeleiden in Amsterdam:

M: Maar maar jij (1) hebt het over korte lontjes, wat vind jij ...?

4: *"Nou die wou ik dus ook zeggen, mensen hebben ontzettend korte lontjes."*

4: *"Ze zijn allemaal boos en zo snel geïrriteerd. Ik woon om de hoek bij een supermarkt waardoor ik daar vaak kom als ik wat vergeet. Ik loop daar eventjes naar toe voor een enkele boodschap en als ik dan zie en hoor ook van personeel hoe daar met ze omgegaan wordt en dat mensen dat zie je ook ze staan te schelden echt op een verschrikkelijke manier met die mensen omgaan, dan denk ik van het gaat zo ook de verkeerde kant op. En dat vind ik echt heel opvallend."*

M: Dus de manier waarop we met elkaar omgaan.

4: *"Ja absoluut."*

4: *"Ja ook. Inderdaad gewoon de manier en wat jij ook zegt, van je hoeft maar wat te zeggen en te kijken, in het verkeer ook."*

1: *"Nou laatst had ik het in de metro met van die banken die staan nu tegenover elkaar en ik werd gewoon aangesproken van 'ja hee uh wat kijk je me aan'. Dus nu kijk ik tegenwoordig zo ook (red: kijkt naar beneden)."*

4: *“Je durft niet eens meer te kijken, ja dat is toch te gek voor woorden.”*

Nadat iemand heeft ingebracht dat het misschien meer gaat om onderliggende gevoelens die leven in de samenleving die er op die manier uitkomen, zet zich het gesprek door met andere voorbeelden. Waarbij opvalt dat sommigen dit echt zelf meemaken, anderen dit meer om zich heen zien gebeuren.

Nadat is gevraagd welke andere negatieve zaken men signaleert komt het gesprek op de politiek. De actualiteit komt om de hoek kijken met de ‘gewiste sms’jes van premier Rutte dat de week ervoor veel in het nieuws is geweest en daarnaast de toeslagenaffaire. En dat dit het vertrouwen in de overheid niet ten goede komt; een geluid dat we in de andere groepen eveneens terug horen op verschillende momenten. Maar ook dat ministers fouten maken en dan alsnog op een andere ministerspost terug kunnen komen. Dit knaagt aan een gevoel van rechtvaardigheid, want zij zelf worden ontslagen als ze zulke fouten maken. En zouden dan zeker niet ergens terug in het bedrijf mogen komen.

In hun eigen woorden:

M: Maar jullie hadden het over vertrouwen, is er minder of dat hoorde ik of Susan zei jij dat? Maar waar zit hem dat dan in?

5: *“Het gaat gewoon fout. Je hebt gewoon het idee dat je in de maling wordt genomen.”*

4: *“Nou er gaat zoveel fout..”*

1: *“En wat ik niet snap is van uh sommige ministers die hebben in het vorige kabinet een aantal foutjes gemaakt en die worden gewoon geplaatst op een ander departement en dan denk ik ja.”*

4: *„Ja andere portefeuille en ...“*

1: *“Maar los je dan echt het probleem op? Het is net als bij de gemeente Amsterdam, dan maakt de directeur die maakt een foutje en dan wordt hij gewoon bij een andere gemeentelijke dienst weer directeur.”*

M: En wat zou het dan moeten zijn volgens jou?

1: *“Ik vind gewoon van ja dat soort mensen mogen gewoon niet terugkomen in dat soort functies.”*

4: *“Als ik in mijn werk zulke fouten maakte dan kon ik ontslagen worden.”*

5: *“Nou ze werken wel hard, ze doen wel hun best.”*

4: *“Nee maar ik bedoel ook niet want ik heb er nog wel een beetje vertrouwen in hoor want ik zie niet zo heel negatief over de politiek, maar er worden zoveel fouten gemaakt en dat wordt eigenlijk allemaal een beetje onder het kleed geschoven, maar er worden grove fouten gemaakt, vind ik. Zoals die toeslagen.”*

M: Maar jij zegt het vertrouwen gaat weg, waardoor komt dat?

3: *“Nou ik vraag me af of er nou meer fouten worden gemaakt of dat het eerder of heftiger aan het licht komt mede door de media.”*

4: *“Ja dat vooral natuurlijk.”*

3: *“En mede door de ja verschillende oorzaken.”*

Degene in Amsterdam die positief gestemd is, is dat vooral doordat ze vindt dat mensen nu beter naar elkaar luisteren, dat meningen openlijk gegeven kunnen worden, dat mensen en zichzelf ondanks tegenwerking in hun/haar leven wel doorgaan.

In Hoogeveen gaat het gesprek bij de t/m mbo-opgeleiden bij de positieve ontwikkelingen allereerst in op de mogelijkheden binnen de zorg. Een deelnemster die werkzaam is in de psychiatrie vindt dat er veel positiefs gebeurt in haar werkveld, ook al zijn de verschillen tussen gemeenten groot. Ook relateert ze de positieve indruk aan de wijze waarop in Nederland met allerlei zaken wordt omgegaan. Vervolgens sluit ze zich aan bij een eerder gemaakte opmerking door de jongste deelnemer aan tafel die vindt dat hij veel racisme en discriminatie tegenkomt. Maar alsnog ziet ze dat jongeren actief bezig zijn om verandering te bewerkstelligen op dit thema. Maar dan gaat het gesprek verder in op de negatieve ontwikkelingen en dat zijn er volgens de deelnemers heel wat. Want discriminatie en racisme komen veel voor, ook op sociale media. In het gesprek worden vervolgens de positieve zaken weerlegd/tegengesproken met negatieve voorbeelden. De jonge deelnemer zegt dat jongeren misschien wel een positieve kant op proberen te bewegen, maar dat hij zelf en ook zijn vriendenkring negatieve ervaringen hebben en uitgescholden worden. De positieve ervaringen in de zorg worden weersproken doordat gemeenten zo verschillend omgaan met ouderen in de zorg. Andere negatieve punten die worden ingebracht betreffen het vluchtelingenbeleid, zoals net die dag in het nieuws komt over het capaciteitsprobleem in Ter Apel en de weerslag die dat heeft op het vertrouwen in de politiek. Want zo stelt dezelfde deelnemster: de wijze waarop men met elkaar omgaat in de politiek getuigt van weinig respect en oog voor menselijke waarden. Diverse deelnemers reageren instemmend op deze inbreng. En zo geven diverse deelnemers aan hoe zij vinden dat het gaat in politiek Den Haag. Echter, een deelnemer vindt dat zijn gesprekspartners te hard van stapel lopen en zich te veel op

aannames baseren. Tegelijkertijd stipt hij het probleem aan van *fake news* en dat het steeds moeilijker wordt te weten wat je kunt geloven.

Een deel van de discussie:

M: Hoe politici met elkaar omgaan?

3: *"Ik vind dat ze steeds ongeloofwaardiger worden in Den Haag."*

M: Ik zag wat knikkende gezichten toen je begon. Is dat iets wat gedeeld wordt door de anderen?

2: *"Ze zijn meer aan het afbranden in de Tweede Kamer dan opbouwen. Iedereen maakt fouten, hoort bij het leven denk ik, hoor je van te leren denk ik. Zoals vorige week met die smsjes van Rutte. Zo'n ophef over is, daar kan ik me helemaal niet druk over maken. Maar ze zitten hele dag met elkaar... en aan het eind van de dag zand erover."*

5: *"Maar daar kan ik me dus juist wel heel druk over maken. Zij hebben een voorbeeldfunctie, hij verwijdert belangrijke tekst, heeft geen actieve herinneringen aan wat hij ooit eens gezegd heeft, of getypt heeft, of gestuurd heeft. De man die online zegt, o maar ik kan dat zo tevoorschijn toveren, gaat de gevangenis in. Rutte heeft misschien wel dingen gezegd die niet mogen, dat heeft ie weggedoezeld. Als ik lieg, bedrieg, verhalen vertel en later de boel omdraai heb ik een probleem. Hij mag nog vier jaar blijven zitten, krijgt lekker zakgeld. Ik vind dat best een ding. Als ik mijn werk slecht doe, dan krijg ik een schop na en sorry maar je hebt je werk slecht gedaan, geen uitkering. Ik vind eigenlijk dat dat bij de heren in Den Haag ook zo werkt. Als jij liegt bedriegt of belangrijke informatie verstopt op wat voor manier dan ook..."*

7: *"Ik hoor wel heel veel aannames en daarom reageer ik. Jullie zeggen alles achter mekaar en dan wordt het heel groot. Natuurlijk het gaat over de integriteit van Rutte, dat snap ik ook. Dat is het dan meer. Hij is niet zomaar bestuurder van zo'n land. Tuurlijk je moet het voorbeeld geven. Het is toch al geconstateerd dat die wel volgens de wet handelt. Die wet was niet helemaal oké misschien. Maar ik hoor zoveel aannames. En dat ook het probleem is van deze tijd, dat wij allemaal denken hoe het zit. Nou waarheid is voor mij zoek ergens. Zoveel fake news en weet ik veel wat. Wat is nu nog waarheid? Ik vind laatste tijd moeilijk om te zeggen dat is waar. Ik ben daar genuanceerder in geworden."*

Het gesprek wordt op het initiatief van de gespreksleider teruggebracht naar meer zaken die men niet goed vindt gaan, omdat het merendeel van de groep de negatieve kant vindt overheersen.

Men brengt dan in dat mensen tegenwoordig minder naar elkaar omkijken, men zich meer laat leiden door eigen drukte in het leven en zorg/mantelzorg aan anderen overlaten. Er wordt een steeds groter tekort aan vrijwilligers in het verenigingsleven signaleerd, slechte omgangsvormen in de politiek, geringe rolstoeltoegankelijkheid (eigen ervaring met moeder). Ook wordt ingebracht dat mensen met de huidige inflatie en stijgende prijzen het minder zullen krijgen. Het gesprek gaat heen en weer tussen de opbrengsten van de zorg (betere diagnoses en behandeling) en negatieve verschijnselen (generieke medicatie krijgen in plaats van duurdere merkmedicatie ondanks allergische reacties partner, grote werkdruk in de zorg) en positieve zaken zoals de kerk die oog en aandacht heeft voor mensen.

Amsterdam en Hoogeveen hbo-plus opgeleiden

Zoals gezegd is de stemming over Nederland wat positiever in beide hbo-plus groepen. Opvallend is dat de wijze waarop men met elkaar omgaat in deze groepen minder aan bod komt dan in de t/m mbo opgeleide groepen.

Welke argumenten dragen ze daarvoor aan?

In Amsterdam trekt men voor de positieve richting al snel de vergelijking met andere landen waar de levensstandaard op allerlei vlakken veel lager is. En is de een dan genegen daar meer de nadruk op te leggen, de ander vindt dat er met de rijkdom in Nederland niet goed wordt omgegaan en vindt dat er een verdelingsvraagstuk is.

Men komt op grote onderwerpen waarvan men vindt dat deze goed gaan in Nederland: het is een rijk land, goed georganiseerd, goede gezondheidszorg (met te weinig capaciteit), er is sprake van sociale mobiliteit (aan de hand van een persoonlijke migratieachtergrond van een deelnemer), internet heeft slechte kanten in de zin van sociale media maar heeft een positieve betekenis wereldwijd, er is een sociaal vangnet, ontplooiingsmogelijkheden voor kinderen met onderwijs. Een deelnemer met een migratie achtergrond die

nog niet lang in Nederland woont, roemt de vrijheid hier en de vrijheid van godsdienst (hij is werkzaam voor een kerk).

Deels baseert men de positieve indruk op eigen ervaringen (door reizen/vrijwilligerswerk in ander land veel armoede/slechte gezondheidszorg gezien, deelnemer met een migratieachtergrond die kon studeren terwijl zijn vader ongeschoold arbeider was), deels op zaken die men leest of via het werk meekrijgt (bijvoorbeeld voor mensen met een verblijfsstatus). Langzamerhand noemt men ook de negatieve tegenhangers die men om zich heen ziet. Een deelnemer die werkzaam is geweest in de zorg heeft schrijnende zaken meegemaakt in haar werk.

De deelnemers zelf aan het woord:

7: *“Om te zeggen deze samenleving/land vrijheid gaat volgens mij goed. In mijn eigen gebied is religie oecumenische ontmoeting hier goed. Dat is belangrijk, niet alleen voor volwassenen maar ook voor de nieuwe generaties, vrijheid om te kennen wat geloven en niet te geloven. Deze vrijheid is voor mij de cornerstone van de samenleving. Dus ja ik vind het hier heel goed.”*

M: Vrijheid, ja mooi.

1: *“En ook onderwijs, de kansen die we hier bieden vanaf het begin of je nou met een beperking bent of niet, ieder kind kan hier ontwikkelen op zijn of haar niveau. Dat is ook best wel een unicum dat dat kan.”*

2: *“Ja, als je Nederland wil vergelijken met andere landen dan scoren we een tien of een twaalf eigenlijk, daar ben ik eeuwig dankbaar voor. Ik ben ook dankbaar dat mijn wieg hier heeft gestaan, maar als je binnen de samenleving kijkt dan schaam je je soms rot dat een rijk land als Nederland doet met z'n jeugd met de GGZ en de jeugdzorg. Niet ieder kind in Nederland die heeft de ontwikkelkansen. Ik ken ze, omdat ze dan net buiten regelingen vallen. Ik ken mensen die verhongeren. Wij delen voedselpakketten uit in Nederland omdat mensen verhongeren ondanks de bijstandsnorm want dan hebben ze niet het goede stempeltje, het goede vinkje, ze weten de weg niet ze zijn te dom of ze spreken de taal niet. Om wat voor reden dan ook dus dat vangnet is er maar om wat voor reden dan ook, jij komt ze in Amsterdam vast tegen, die afhankelijk zijn van het Leger des Heils.”*

5 Breekt in: *“die hebben geen verblijfsstatus.”*

2: *“Jawel, ik ken echt mensen die een status hebben die verhongeren, maar ook gewoon Nederlanders die het niet dus dan denk ik, dat vind ik in Colombia dat vind ik niet goed, dan is het geld er niet en de infrastructuur er niet, maar in Nederland vind ik moeten we ons rot schamen.”*

5: *“Ik vind het gewoon schokkend, ja ik geloof je gewoon op je woorden maar het is voor mij, je hebt meer geleefd dan ik.”*

2: *“Ik heb 40 jaar in de zorg gezeten onder andere in arme wijken in Amsterdam en ik zei tegen mensen weet je wat: koop een vitaminepil, die zijn een stuk goedkoper dan een sinaasappel en dan een boterham. En wij zamelden eten in voor die mensen, en dat waren mensen met een status die helemaal niet raar waren. Je hebt een categorie mensen die vallen overal tussen wal en schip of hebben en keer iets niet helemaal handig gedaan of een formuliertje verkeerd vinkje gezet. Dan is Nederland opeens heel bureaucratisch en dat vind ik, daarom geef ik een 4 omdat ik die mensen tegenkom en ik weet ook dat heleboel mensen dat helemaal niet weten.”*

5: *“Dat schiet me opeens te binnen: toeslagenouders met dat vinkje.”*

Aanbeland bij de negatieve kanten van de samenleving brengt men in dat naast armoede, de bureaucratie een zorgelijke kant opgaat. Er is veel overleg, maar weinig daden en er is sprake van verspilling bij het maar doorgaan met projecten, ondanks dat duidelijk wordt dat het project niet goed gaat. En de toeslagenaffaire wordt als voorbeeld genoemd. Zo komt het gesprek op de politiek in Den Haag waar volgens de deelnemers veel mis gaat. Ambtenaren die wisselend werkzaam zijn op ministeries en in de Tweede Kamer brengen volgens een aantal ongewenste situaties met zich mee. Tot slot wordt de woningnood aan de orde gesteld; iets waar ze allemaal mee te maken hebben. En dan gaat een ander in op de zaken die toch ook goed gaan. Er is duidelijk sprake van een gemixt beeld waarin de balans echter telkens doorslaat naar de positieve kant, omdat men vindt dat het in Nederland heel goed gaat vergeleken met de rest van de wereld.

In Hoogeveen is de stemming onder de hbo-plus opgeleiden nog nadrukkelijk gemengd met vijf mensen die zowel goede als slechte ontwikkelingen zien in de Nederlandse samenleving en drie die vinden dat het de positieve kant opgaat.

Er is allereerst ingegaan op wat er goed gaat. Dit kan volgens een deelnemer afhankelijk zijn van de periode waarover je het hebt; een goede ontwikkeling momenteel is dat er weer meer vrijheid is na de lange corona-periode. Het is merkbaar dat men zowel dingen goed als fout ziet gaan en dat ook vaak in een adem op die manier benoemt. Want, de toeslagenaffaire is negatief en de personeelstekorten op Schiphol zijn weliswaar gevolg van de hernieuwde vrijheid, maar alsnog negatief voor de samenleving.

Ook in deze groep trekt men een vergelijking met overige landen als bewijs dat het goed gaat hier. Verder wordt de geringe corruptie naar voren gebracht, dat Nederland veilig is vergeleken met andere landen, dat de economie vooruitgang laat zien. De overige deelnemers sluiten zich hierbij aan, maar zetten er ook kanttekeningen bij. Want iemand geeft aan in het persoonlijke leven alles wel goed te zien gaan, maar dat er genoeg mensen zijn die onder invloed van de stijgende energieprijzen net of niet meer kunnen rondkomen en dat een zorgelijke ontwikkeling is. Ook in Hoogeveen komt de gebrekkige opvang van asielzoekers naar voren; enerzijds omdat er al woningnood is, anderzijds omdat ze slecht worden opgevangen. De woningnood raakt de deelnemers of hun kinderen zelf.

Een jonge deelnemer met een economische studieachtergrond stelt dat alle seinen economisch gezien op groen staan voor Nederland en dat hij niet aan persoonlijke negatieve dingen denkt, maar dat er wat hem betreft grote vraagstukken liggen zoals klimaatverandering en woningnood die aangepakt moeten worden.

Desgevraagd geeft men aan zelf niet zozeer negatieve dingen mee te maken, maar dit vooral uit de media te begrijpen. In de eigen omgeving heeft men nauwelijks ervaring met negatieve ontwikkelingen, het speelt zich meer af in vrijwilligerswerk. Een deelnemer is actief als vrijwilliger in de schuldhulpverlening en hij maakt mee dat mensen in beroerde omstandigheden terecht komen. De twee oudere deelnemers vinden dat de omgang met geld weer meer geleerd moet worden, zowel bij nieuwkomers als bij jongere generaties. Men is volgens hen te veel gericht op uitgeven en niet zozeer op sparen. Er ontstaat discussie, want de maatschappij is volgens een ander ingewikkelder geworden, waardoor bepaalde groepen (lees: laaggeletterden en digi-onvaardigen) niet goed meer mee kunnen komen. Men is het met elkaar eens dat er steeds meer gevraagd wordt van mensen om mee te kunnen draaien. Een positief ingesteld iemand blijft bij zijn standpunt, maar geeft ook aan dat het aanvragen van kinderopvangtoeslag niet bepaald een sinecure is.

Kortom: er worden allerlei maatschappelijke tendensen gesignaleerd, maar het lijkt ook ver van de deelnemers zelf af te staan en over anderen te gaan.

Een deel uit de discussie:

6: *"Ik denk dat mensen door heel veel welvaart ook heel gretig zijn geworden. Ik denk dat als mijn ouders over hun toekomst doelen die ze hadden veel lager waren qua inzet waren dan dat wij alweer zijn. Ik heb het idee dat de generatie die nu weer aankomt, die denkt alleen maar weer van: oh, nou mijn ouders konden dit nou, dan kan ik dat en ook de Instagram generatie en zulk soort dingen die natuurlijk alles zien. De ene moet nog weer mooier nog cooler op vakantie dan de ander."*

M: Ik ben toch benieuwd naar hoe het gaat met de samenleving, heeft daar denk je ook een soort effect hoe het gaat?

6: *"Ja, ik denk wel dat er een generatie aankomt die het een beetje moeilijk vindt om te werken. Vieze klusjes moet de rest maar opknappen bij wijze van."*

M: Herkennen jullie dat?

2: *"Ik denk dat de maatschappij ingewikkelder is geworden, het is gewoon moeilijker dan 30 jaar geleden. 40 jaar geleden was het gewoon heel simpel. Als we het over geld hebben voorbeeld: ga je samenwonen op 1 juni of op 1 juli dat maakt wel verschil met zorgtoeslagen heel simpel. Bijvoorbeeld voor welke dag ga je samenwonen op papier, nou dat kan ook tot gevolg hebben dat wij € 3.000 terugbetalen, wat je niet op de bankrekening hebt staan. Dat zijn dan 4 dingen, als je niet advies krijgt dan trap je dus in een financiële val en ga je 10 uur overwerken je moet veel geld terugbetalen even de toeslagen."*

4: *"Ja dat is ook een kwestie, er zijn er wel heel veel regels. Ik snap ook dat die er moeten zijn maar dan denk ik wel dat het zaak is voordat je iets doet dat je kijkt naar de regels. Als ik zorg toeslag wil aanvragen kijk ik eerst naar de regels."*

2: *"Ja, maar 16% is laaggeletterd en 22% is digibeeet. Dan heb ik het alleen over Hoogeveen. Maar landelijk is het op sommige plekken nog erger. Maar dat houdt dus in dat 1 op de 5 kan niet goed, kan wel leuk met telefoontjes spelen. Maar dat is gewoon een aap kan een kunstje, cynisch gezegd. Je hoeft je niet gezegd maar gewoon iets zoeken dat lukt niet."*

M: Wat betekent dat? Dat zoveel mensen dus...

2: *"Die kunnen niet mee in maatschappij."*

Corona nu ver weg, maar gaat in het najaar vast weer oplaaien.

In hoeverre houdt de corona pandemie de deelnemers momenteel nog bezig en op wat voor manier? In alle groepen is merkbaar dat men er momenteel niet zo mee bezig is in de zin dat men erover in verleden tijd praat: men heeft er veel rekening mee gehouden, maar nu niet meer of heel veel minder. En er wordt gemeld dat men weer geniet van de herwonnen vrijheid na de diverse lockdowns. Enkele deelnemers kampen zelf of zien om zich heen dat mensen nog wel met de nasleep ervan in psychische en fysieke zin te maken hebben. En dat maakt hen nog wat voorzichtig; opletten, terughoudend zijn in het bezoeken van theaters of festivals bijvoorbeeld. Enkele deelnemers vonden het juist een prettige tijd, omdat deze meer rust in het leven bracht, anderen voelden zich enorm beperkt in hun leven en hebben last gehad van de isolatie. Algemeen gevoel is dat in het najaar de problemen weer zullen rijzen en dat men zich hier wisselend zorgen over maakt. Degenen die zich er zorgen over maken zijn niet gerust op een mild verloop of adequaat beleid. Is Nederland dan voldoende voorbereid, kan de zorg het aan, zullen er voldoende beschermingsmiddelen zijn, wordt het een terugkerend verschijnsel, is er dan toch weer een lockdown nodig, zijn vragen die rijzen. Iemand refereert aan de tijdelijke wet die nu is vervallen en vraagt zich af wat voor beleid ervoor in de plaats komt. In Amsterdam wordt in beide groepen het apenpokkenvirus genoemd als recente ontwikkeling met daaraan gekoppeld de stelling dat het wereldwijde reizen verminderd zou moeten. Dit virus was die dag en het weekend ervoor in het nieuws.

3.3 De financiële situatie: verwachtingen en zorgen

Er is aandacht besteed aan de huidige financiële situatie van deelnemers: in hoeverre merkt men dat de prijzen stijgen, heeft het invloed op hun financiële situatie, bezuinigt men en waarop dan, zijn enkele vragen die we deelnemers hebben voorgelegd.

Bij drie van de vier groepen is hier aan voorafgaand kort nagegaan hoe men naar de economische situatie in Nederland aankijkt. Een deelnemer in Hogeveen reageert verheugd dat de uitkeringen omhoog gaan. Dat heeft hij van zijn moeder gehoord die een bijstandsuitkering heeft. Verder houdt hij zich afzijdig van de economie. De deelnemers zien het op korte termijn gelijk blijven of verslechteren. Dit omdat de oorlog in Oekraïne invloed heeft op de energieprijzen, maar ook op voedselprijzen en het onduidelijk is welke gevolgen dit verder nog gaat hebben op de economische situatie. Een ander brengt in dat de rente stijgt en dat dat ongunstig is. Dat de toelevering van halffabricaten stukt en dat dat ongunstig uitwerkt. Een deelnemer die een economische studie doet denkt dat er op de lange termijn toch groei valt te verwachten, vanwege het feit dat uit economische cijfers blijkt dat er door de jaren heen gemiddeld zo'n 2% groei is. Maar sommige deelnemers hebben de indruk dat in de corona pandemie heel veel geld is uitgegeven, dat er een gastransitie aankomt en dat dat gecombineerd ervoor gaat zorgen dat het slechter zal gaan.

Prijsstijgingen zijn voelbaar, de invloed op persoonlijke financiële situatie verschilt

Gevraagd naar of men merkt dat de prijzen stijgen, wordt dit in elke groep met een volmondig ja beantwoord. En gevraagd wat er dan duurder wordt is de algemene reactie: 'Alles!' De prijsstijgingen voelt en/of ziet men op allerlei vlakken, maar vooral bij de dagelijkse boodschappen, energiekosten, benzine, internetprovider, kopje koffie of een hapje eten buiten de deur, het inhuren van vaklieden.

Een enkele hbo-plus opgeleide deelnemer benoemt dat het erop lijkt dat sommige ondernemers meeliften op de stijgende energieprijzen en om die reden de prijzen van hun producten verhogen; in zijn ogen maken ze misbruik van de situatie.

De mate waarin hun financiële situatie door de prijsstijgingen wordt beïnvloed maakt wel een verschil. In alle groepen – meer nadrukkelijk de t/m mbo opgeleide groepen – merkt men de prijsstijgingen, maar voor een beperkt aantal deelnemers heeft het echt gevolgen in hun bestedingsruimte. Ze moeten beter opletten waar ze hun geld aan uitgeven. En onder de t/m mbo opgeleide deelnemers zijn diverse mensen die financieel heel krap zitten en blij zijn dat bijvoorbeeld het vakantiegeld er aan komt, om daarmee enkele schulden te kunnen aflossen. Dit horen we veel minder terug bij de hbo-plusopgeleiden; ze praten ook meer in algemene zin over de prijsstijgingen.

De deelnemers in de t/m mbo opgeleide groep in Hoogeveen:

7: *"Dieseltank in mijn camper."*

2: *"Diesel wordt al goedkoper hè."*

5: *"Als ik eerlijk ben, ik loop bij de voedselbank. Als ik zie hoeveel mensen erbij komen. Het is spontaan verdubbeld hoeveel mensen in die rij staan."*

M: Jij loopt ook bij de voedselbank? Dus je hebt er sowieso mee te maken?

5: *"Ja, hoe langer je ziek bent. Dus je kan niet werken. Nou ja, ik werk een paar uurtjes. We hebben net voldoende om geen uitkering hoeven te krijgen. Dus we zijn het gevalletje te rijk voor uitkering en te arm voor de rest."*

7: *"En de gasprijzen ook."*

5: *"Mijn gasprijzen zijn van 160 naar 380 gegaan. Net in maart was mijn abonnement afgelopen. Ik mag flexibel. Ik merk 'm."*

M: En hoe merken jullie allemaal dat het leven duurder wordt?

5: *"Benzine inderdaad, medicatie is bij ons sowieso al een ding. De zorgverzekering, ik betaal me te pletter. Ik heb nu vakantiegeld en dan kan ik schulden afbetalen."*

6: *"Daar gaat je vakantiegeld. "*

5: *"Daar gaat mijn vakantiegeld! Ik ben heel blij dat via de voedselbank mijn kinderen op kamp mogen. Maar ik weet niet hoe ik het doen moet."*

M: Ja, dus ze doen meer voor je?

5: *"De voedselbank is gelukkig nog op meerdere fronten bezig. Maar ik denk van: ik kon mijzelf altijd met moeite redden. Maar sinds maart is mijn energieprijz verdubbeld en met al die medicatie, het is echt niet te doen! Ik weet het gewoon echt niet meer."*

M: Is dat voor anderen ook dat jullie het merken? Dat het leven duurder wordt?

2: *"Ik heb de app van de energiemaatschappijen en ik schrok laatst ook. Een dagje thuis werken, was gewoon € 25 duurder voor gas! Dacht dan maar minder thuis werken. En ben al inmiddels minder thuis, ben op kantoor."*

De hbo-plus opgeleide groep in Amsterdam:

M: Heeft het ook invloed op jullie eigen financiën?

6: *"Dat moet wel dat kan niet anders ik bedoel ik hoef nog niet op een houtje te bijten maar ik merk gewoon dat als ik naar de Appie ga ben ik 20 25 euro duurder uit"*

M: Hoe gaan jullie daar mee om?

6: *"Zonder dat ik het op ga hoesten doe ik dat gewoon ik eet er niet minder om."*

4: *"Ik denk dat een hoop mensen bewuster met bepaalde dingen omgaan dat wat overbodig is of overbodig wordt, bijvoorbeeld abonnement op tijdschriften, dat gaat eruit dat blijft. 40 euro per kassabonnetje meer betalen."*

M: Heb je dat ook zelf?

4: *"Nee gelukkig niet."*

Verwachting persoonlijke situatie gelijk of slechter

Nogal wat deelnemers geven aan dat ze verwachten dat hun financiële situatie gelijk zal blijven of zal verslechteren de komende tijd. Dat heeft te maken met het feit dat hun lasten stijgen en hun inkomen niet of onvoldoende meestijgt. Een enkele deelnemer met een bijstandsuitkering of iemand die sinds kort met pensioen is en AOW ontvangt denkt er op vooruit te gaan, maar dat is uitzondering en niet de regel. Bij de hbo-plus opgeleiden horen we meer terug dat men verwacht dat de eigen financiële situatie gelijk zal blijven, bij de t/m mbo opgeleiden meer dat deze zal verslechteren. Een enkeling heeft net een prijscompensatie gekregen van de werkgever, anderen hebben vaste contracten en maken zich niet zulke zorgen. Maar er wordt door enkele hbo-plus opgeleiden gemopperd over het feit dat de overheid spelregels verandert tijdens het spel (bijvoorbeeld AOW leeftijd) en dat daardoor de bedachte financiële toekomst opeens minder gunstig wordt.

Opvallend is dat tijdens het gesprek over de financiële situatie de hbo-plus opgeleide deelnemers in Amsterdam hun zorgen delen over de woningnood in Nederland, de overspannen huizenmarkt en de zoektocht naar een betaalbaar huis. Men haalt voorbeelden aan over wat er allemaal misgaat op de

woningmarkt; het is een onderwerp dat zeer blijkt te leven in deze groep en de gespreksleider moet hen verschillende malen weer terugbrengen naar het onderwerp.

Financiële zorgen zijn er, maar aanpassingsvermogen eveneens

Sommige deelnemers, t/m mbo opgeleide deelnemers nadrukkelijker dan de hbo-plus opgeleide deelnemers, maken zich enige zorgen over hun financiële situatie. Bij de t/m mbo opgeleide deelnemers horen we ook meer noodzaak terug tot besparingen. Tegelijkertijd zet men de tering naar de nering. En het lijkt alsof ze zich er niet al te druk over willen maken, omdat ze er zo weinig invloed op uit kunnen oefenen. Dit betekent overigens niet dat men zich helemaal geen zorgen maakt; bij sommigen horen we terug dat hun financiële situatie hen stress geeft.

Diverse deelnemers passen hun gedrag aan onder invloed van de prijsstijgingen. Voor de meesten van hen houdt het in dat ze scherper op de prijzen letten bij het boodschappen doen, meer aanbiedingen kopen, verschillende supermarkten bezoeken of met hetzelfde boodschappengeld toch de boodschappen doen. Anderen nemen vaker de fiets en minder de auto, proberen de energiekosten zo laag mogelijk te houden. Dit laatste is overigens vaak beperkt mogelijk afhankelijk van het type contract dat men heeft; sommige deelnemers hebben een variabel contract en hebben de energiekosten enorm zien stijgen, anderen met een vast contract merken er nog niks van.

De financiële uitgangspositie zorgt ervoor dat het bezuinigen op sommige vlakken wordt gedaan, maar bij de beter gesitueerden (veelal de hbo-plus opgeleide deelnemers) is het eerder een sport dan een noodzaak.

In dit verband geven een paar t/m mbo opgeleide deelnemers in Amsterdam en Hoogeveen aan dat hun inkomen net boven het minimum zit en dat ze het soms onrechtvaardig vinden dat mensen met een uitkering allerlei ondersteuning krijgen en zij zelf overal net buiten vallen met een iets hoger inkomen.

De t/m mbo opgeleide deelnemers in Amsterdam hierover:

3: *"Ik val met alles tussen wal en schip."*

M: Maar zeg je dan ik heb een uitkering en ik krijg wel mogelijkheden om dingen te doen en misschien ...

5: *"Ja als je echt heel arm bent, mensen die gewoon geen spaargeld hebben die echt helemaal niet die krijgen toch best veel in hun handjes hoor."*

M: En dan zeg je dat is misschien...

6: *"Ja toch wel oneerlijk ja."*

1: *"Zo denk ik er ook over. Een vriendin van mij die kan niet werken omdat ze uh een hersenaandoening heeft en die loopt dan tegen mij te klagen van: ja, ik kan niet rondkomen van 1400 in de maand. Maar ze heeft een stadspas"*

4: *"Ja, er wordt veel aangereikt."*

1: *"En ze heeft vrijstellingen van belastingen en dat soort dingen. Ik zei als je dat soort kortingen allemaal bij elkaar optelt dan heb je best wel redelijk je inkomen per maand. Waar ik de volle mep voor moet betalen kan zij echt voor een euro een uurtje zwemmen dus ja."*

3: *"Maar je moet er ook naar leven naar wat je binnenkrijgt. Ik bedoel ik ben altijd heel zuinig geweest."*

6: *"Sparen kan ik niet bijvoorbeeld, dat gaat naar de andere kant van de streep."*

1: *"Nee, maar zij krijgt bovenop haar Wajong krijgt ze dus het maximale aan huursubsidie."*

3: *"Ja allerlei toeslagen."*

1: *"Allerlei toeslagen dus."*

Verschillende groepen hebben financiële problemen

Een aantal deelnemers merkt in de eigen omgeving dat mensen momenteel in de problemen komen. Dan gaat het om familieleden, mensen waarmee ze op het werk te maken hebben (bijvoorbeeld zwangere vrouwen die geen kraampakket kunnen kopen), collega's, mensen uit de directe sociale omgeving.

Gevraagd naar welke groepen vooral geraakt zullen worden door de prijsstijgingen, heeft men het over:

- Mensen met een uitkering op sociaal minimum
- Alleenstaanden
- Alleenstaande ouders
- Mensen met een minimumloon of net erboven
- Arbeidsongeschikten

- Asielzoekers
- Mensen in een te duur koophuis

Bij dit gespreksonderwerp komt in beide t/m mbo-opgeleide groepen de armoedeval weer naar voren waar sommige mensen in deze groepen zelf mee te maken hebben.

De deelnemers uit Hoogeveen hier nu over:

6: *“Ja, dat is wat ik bedoel. Mensen die van een uitkering leven die zijn eigenlijk wel, tenminste van wat ik hoor, zijn het eigenlijk wel gewend om te goedkoopste dingen te pakken uit de supermarkt. Als jij gewoon een loon hebt én jij bent gewend om gewoon merken te kopen die wat duurder zijn en ineens word je ontzettend gekort. Omdat de prijzen hoger worden, dan is dat een enorme omschakeling en ik denk dat dat meer treft ja.”*

M: Dus je zegt: mensen die het misschien wat beter hadden, hm, niet eens zoveel beter maar wel wat beter, die moeten zich veel meer aanpassen dan denk je die al in een uitkeringssituatie zitten?

5: *“Daar hoor ik ook bij. Als je kijkt nu naar die energietoeslag, bijstand mensen krijgen €800 bij mij in de gemeente. Jawel, ik krijg €100 teveel. Ik krijg dus geen toelage, geen gemeentelijke kwijtscheldingen, ik krijg geen andere potjes.”*

M: Dat zei je net al, je kunt ook in een groep zitten die net niet in aanmerking komt voor allerlei toeslagen.

5: *“Op bijstandsniveau krijg je van alles. Ik heb gezegd van joh: ik ga weer proberen te werken dus ik kom net over die bijstandsnorm. Je krijgt niks.”*

6: *“Nee, je krijgt niks meer.”*

5: *“Ik heb pasgeleden berekend dat ik €300 per maand minder kreeg of minder heb als toen ik in de bijstand zat ja.”*

M: Dat zijn nare conclusies.

5: *“Je hebt spontaan nergens meer recht op.”*

Men kijkt vooral naar de politiek voor het verminderen van negatieve inkomenseffecten

Deelnemers is gevraagd hoe effecten van de inflatie verminderd kunnen worden. Het is merkbaar dat men dit een lastige vraag vindt. Bij de hbo-plus opgeleide deelnemers in Hoogeveen stellen een paar deelnemers meer bewustwording over de omgang met geld voor. Waarschijnlijk is dit ingegeven doordat iemand als schuldhulpmaatje diverse keren tijdens het gesprek de problemen van mensen in de schulden heeft aangeroerd. In Amsterdam heeft men het dan over de politiek die keuzes moet maken.

In de twee t/m mbo opgeleide groepen wordt de politiek eveneens verantwoordelijk geacht voor het maken van andere keuzes die meer ten goede komen aan mensen. In Hoogeveen hebben ze het dan over minder bezuinigingen op de zorg, maar ook dat de groene buffer van 80 miljard misschien anders besteed moet worden, en dat je als gewone burger weinig mogelijkheden hebt om iets te doen. In Amsterdam wordt gesproken over het laten betalen van de dividendbelasting, het geven van korting aan mensen op hun belasting, Willem-Alexander die wat kan inleveren op zijn salaris en de bonussen in het bedrijfsleven die aangepakt mogen worden.

3.4 Steun voor EU lidmaatschap en samenwerking

Als een van de verdiepingsthema's voor de kwalitatieve sessies heeft het SCP gekozen voor de steun van het lidmaatschap in Europa. Hoe staat het daarmee, in hoeverre is men voor meer samenwerking tussen de EU-landen en zo ja, op welke vlakken? Maar ook: verandert de steun voor het lidmaatschap onder invloed van de oorlog in Oekraïne?

Deelnemers hebben twee stellingen voorgelegd gekregen waar ze individueel hun mening over hebben gegeven en daarna met elkaar over in gesprek zijn gegaan.

Het betrof de volgende twee stellingen: 'Het Nederlandse lidmaatschap van de Europese Unie is een goede zaak' en 'Er is meer samenwerking nodig tussen de EU-landen'. Beide stellingen zijn ontleend aan eerder onderzoek van het SCP.

Steun voor lidmaatschap EU volop aanwezig

Zoals de ingevulde stelling laat zien, is er een brede steun voor het lidmaatschap van de EU onder de deelnemers.

Het Nederlandse lidmaatschap van de Europese Unie is een goede zaak	Helemaal mee eens	Eens	Niet mee eens, niet mee oneens	Mee oneens	Helemaal mee oneens	ik weet het niet
• t/m mbo opgeleiden Amsterdam		5	1			2
• t/m mbo opgeleiden Hoogeveen	2	3				
• hbo-plus opgeleiden Amsterdam	2	3	2			
• hbo-plus opgeleiden Hoogeveen	4	4				

Hoe motiveren deelnemers hun steun? Opvallend is dat in vrijwel alle groepen de term ‘samen staan we sterk’ wordt gebruikt als toelichting op het antwoord, het meest nadrukkelijk in de t/m mbo opgeleide groepen. Er wordt aangegeven dat Nederland een klein land is, het alleen niet zoveel kan en dat je als Europese Unie een sterkere positie hebt. Sommige deelnemers hebben hierbij de oorlog in Oekraïne bij in het achterhoofd. Maar ook wordt in alle groepen aangegeven dat het lidmaatschap het mogelijk maakt grote thema's gezamenlijk te benaderen en aan te pakken. Overigens is het wel zo dat het bij dit onderwerp lijkt alsof de energie een beetje uit de gesprekken weglekt. Bij navraag gedurende dit onderwerp blijkt dat de meeste deelnemers niet actief geïnteresseerd zijn in de EU, sommigen vinden het ver weg staan en anderen en geven aan er weinig van af te weten en het daarmee moeilijk te vinden er een mening over te hebben. Desondanks hebben de meeste deelnemers wel een mening over de EU.

T/m mbo opgeleide deelnemers in Amsterdam:

4: *Samen sta je sterk.*

6: *En dan uh ja samen sta je wel sterker inderdaad zoiets*

4: *Ja toch.*

6: *Jazeker. In het begin al de eerste dat wij zeg maar toetreden of het idee brachten we gaan er een EU-land van maken dat was volgens mij eigenlijk de eerste volgens mij dat we samen sterker zouden staan.*

M: Het idee van samen sterker is dat iets wat de andere er ook bij hebben of hebben jullie andere argumenten?

2: *Dat is precies wat ik eigenlijk ook dacht waarom ik eens heb gekozen. Nederland is een klein land en samen sta je toch sterker. Dat is de reden dat ik ook eens heb gekozen.*

M: Oke. Nog andere redenen?

3: *Ik denk dat het ook heel erg nodig is.*

M: waarom is het nodig?

3: *Nou ja zeker als je kijkt naar de huidige tijd dan denk ik dat het alleen maar onderstreept dat het nodig is. We zijn te klein in vergelijking met andere om onze rug recht te houden in bepaalde milieucrisissen of uh nou ja in dit geval dan oorlogen of andere problematiek. Ik denk gewoon echt dat het heel erg nodig is*

T/m mbo opgeleiden in Hoogeveen:

4: *Nou, ik denk dat dat nu ook wel heel veel te maken heeft met de oorlog van Oekraïne, dat je wel heel erg blij bent dat je dan lid bent van de Europese Unie.*

M: Waarom ben je dan blij dat je daar lid bent?

4: *Nou, dat geeft toch een stukje veiligheid denk ik ja. Natuurlijk dat je niet alleen bent, dus je hebt wel gewoon heel veel steun van andere landen en ze overleggen natuurlijk ook wel heel veel met betrekking tot Oekraïne. Ze komen, vind ik wel, tot goede besluiten. Maar ja ik denk dan meteen aan: ik ben blij dat Nederland erbij zit.*

M: ligt dat voor anderen ook zo?

1: *Samen sterker beeld moet ik bekennen dat vooral toen in de Oekraïne oorlog losbarstte. Ja en juist daardoor denk ik dat mijn gevoel ook is van jongens dit moeten we samen aanpakken.*

M: Jouw gevoel over de Europese Unie is positiever geworden. Voor meer mensen zo?

2: *Voor aantal dingen wel. Onder andere ook met een vuist richting meneer Poetin. Maar aan andere kant, jongens waar bemoei je mee? En dat lidmaatschap van Oekraïne dat kan toch niet.*

7: *Mee eens, maar je zit op een kruispunt.*

Overige argumenten die nog worden ingebracht, hebben betrekking op dat het lidmaatschap economische voordelen biedt en dat dat er in duurzaamheid ook stappen worden gezet. Maar ook dat expertise kan worden uitgewisseld tussen landen.

Degene die er in deze groepen neutraal in staat, heeft als reden dat Nederland te grote bijdrage doet aan de EU ('het braafste jongetje van de klas') en er te weinig voor terugkrijgt, zich te actief opstelt en dat Nederland snel de rol van boeman krijgt als het ergens niet mee eens is.

De hbo-plus opgeleide groepen zijn wat uitvoeriger in hun argumentatie voor het steunen van het EU-lidmaatschap. Het brengt Nederland volgens hen op allerlei fronten voordeel, zowel sociaal als economisch, maar ook zien ze het als een gemeenschap met gedeelde normen en waarden, dat er veel vrijheden zijn in de EU, een internationaal gerechtshof, maar ook dat er beleid wordt ontwikkeld op grensoverschrijdende onderwerpen zoals klimaat, de energievoorziening. In de Amsterdamse groep is iemand actief lid van D'66 en hij steekt dat niet onder stoelen of banken. Anderen in de groep reageren op hem dat hij als D'66 lid als ambassadeur optreedt van de EU.

Er zijn ook bezwaren tegen de EU. Degenen die neutraal zijn in Amsterdam vinden dat dat het monetaire beleid in de EU hapert in de zin dat niet alle landen dezelfde begrotingsdiscipline hebben, maar dat er wel met één munt wordt gewerkt in de EU. De ander zet zijn vraagtekens bij de omvang van de EU: 27 landen vindt hij erg veel en hij vraagt zich af of dat niet onwerkbaar wordt, met nog meer landen die op de nominatie staan om lid te worden op termijn. Op zich is hij wel voor meer samenwerking.

Hbo-plus groep in hun eigen woorden:

5: *"Het ontstaan van de EU is natuurlijk ingegeven om goed samen te werken en samen te leven en geen oorlog met elkaar te voeren. Maar het monetair beleid een munt voor al die landen gaat heel moeilijk. Niet iedereen heft de discipline van de Nederlander."*

M: Wat bedoel je met dat het niet goed gaat met dat geld in Europa

5: *"Nederlanders. Wij hebben tenminste gewoon geleerd de broekriem aan te trekken, roeien met de riemen die je hebt. Italië en Griekenland hebben daar een heel andere mening over en dat zie je ook in hun fin beleid maar je hebt een munt. Ik weet niet of we dat aan kunnen. Misschien maak ik het mee in mijn leven dat het misgaat."*

5: *"Ik wil geen landen noemen maar..."*

Moderator: Oké, niemand aanwijzen maar...?

4: *"Eigenlijk met die samenwerking. Samenwerking is goed maar ook zorgen dat het goed gebeurt. En ik heb het gevoel dat je zit met verschillende Europese landen en we willen allemaal samenwerken maar ook allemaal niet want we willen onze eigen regeltjes bestaan. Dat kan niet. Dat moet anders, dus vandaar niet eens en niet oneens. Nederlands lidmaatschap is een goede zaak. Zeker een Europees samenwerkingsverband is een goede zaak op sociaal vlak dingen worden wat uniformer. Ik vraag me af of het allemaal zo groot moet. We zitten met 27 landen, er staan een aantal op de nominatie om lid te worden en ik vraag me af of je dat allemaal moet doen. Als je dat koppelt aan de samenwerking, gaat die dan even goed en gaat dat soepel lopen? Het is begonnen met de EEG dan ziet iedereen dat en wil er bij horen. Op een gegeven ogenblik denk ik dat het een beetje uit balans is geraakt. Lukt dat nog wel met zoveel landen."*

Opstelling tegenover Oekraïne is goed, maar het verschil in begrotingsdiscipline verloopt minder goed

Deelnemers is gevraagd wat de EU volgens hen goed doet momenteel. Er komen een paar gezamenlijke punten naar voren. Unaniem is men van mening dat de gezamenlijke opstelling ten aanzien van de oorlog in Oekraïne, het vormen van een blok, een goede zaak is. Heeft de ene groep het hierbij meer algemeen over overleg en komen tot oplossingen, de andere groep heeft het meer specifieke over sancties of wapenleveranties. Ook vindt men het goed dat in de EU grensoverschrijdende problemen worden aangepakt. In Hoogeveen geven deelnemers in beide groepen overigens aan dat de houding van Hongarije wel aanleiding tot zorg geeft.

In Amsterdam ontstaat bij de mbo-opgeleiden verwarring als gesproken wordt over wapenleveranties aan Oekraïne. Hulp aan Oekraïne wordt goed gevonden, maar iemand keert zich tegen het leveren van wapens. De verwarring is of dit nou de NAVO of de EU is? Daar komt men niet helemaal uit en is ook aanleiding voor

een paar deelnemers om aan te geven dat ze niet zo veel idee hebben wat de EU precies doet en dat ze dat ook niet echt volgen.

Overige zaken die de EU **goed** doet:

<i>t/m mbo opgeleiden Amsterdam</i> • plannen aan het ontwikkelen	<i>hbo-plus opgeleiden Amsterdam</i> • rechtsbescherming • grensoverschrijdende problemen aanpakken: klimaat, justitie, energievoorziening • makkelijk grensverkeer • leren van elkaar
<i>t/m mbo opgeleiden Hoogeveen</i> • duurzaamheid beleid	<i>hbo-plus opgeleiden Hoogeveen</i> • binnen Europa geen grenzen • overall in Europa kunnen werken: Polen en Litouwers doen werk dat Nederlanders niet willen doen

Gevraagd naar de nadelen van de EU blijkt dat in diverse groepen de vluchtelingenopvang naar voren komt. Koppelt een t/m mbo-opgeleide dit aan de opvang in Nederland, een hbo-plus opgeleide koppelt het aan het terugsturen van vluchtelingen die in Griekenland aankomen wat hij inhumain vindt. Ook ontlokt het vetorecht van landen de reactie dat dat onwenselijk is. Het levert verder heel wisselende reacties op, ook afhankelijk van het al dan niet gearticuleerde beeld dat men heeft over EU. Want zo blijkt dat het gesprek bij de mbo-opgeleiden in Amsterdam enigszins stopt. Deelnemers geven aan eigenlijk weinig beeld te hebben, de EU onzichtbaar te vinden. Het staat ver van hen af. Ook in andere groepen komt wel naar voren dat men het lastig vindt zich een goed oordeel te vormen.

Overige zaken waarvan men vindt dat de EU die **niet goed** doet:

<i>t/m mbo opgeleiden Amsterdam</i> • vluchtelingopvang in Nederland • ?????? (deelnemers weten het niet) • onzichtbaarheid	<i>hbo-plus opgeleiden Amsterdam</i> • EU kost veel; het Straatsburgcircus heeft negatieve invloed op beeldvorming over EU • Vluchtelingen bij Griekenland terugsturen
<i>t/m mbo opgeleiden Hoogeveen</i> • verschil tussen noordelijke en zuidelijke landen m.b.t. schulden en de omgang ermee • vetorecht van landen geen goede zaak • grote verschillen in regelgeving, bijv. benzineprijs	<i>hbo-plus opgeleiden Hoogeveen</i> • werk door arbeidsmigranten tegen slechte voorwaarden • veel overleg, (te) weinig resultaat • samenwerking • vetorecht van landen

Uitgebreidere samenwerking is wenselijk, maar lastiger om beeld bij te hebben

Bij de beantwoording van deze stelling blijkt dat deelnemers meer naar de neutrale of weet niet categorie opschuiven. De t/m mbo opgeleiden in Amsterdam vinden het moeilijk om zich hierover uit te laten, omdat het ver weg staat van hen en ze er een minder goed beeld van hebben.

<i>Er is meer samenwerking nodig tussen de EU-landen</i>	<i>Helemaal mee eens</i>	<i>Eens</i>	<i>Niet mee eens, niet mee oneens</i>	<i>Mee oneens</i>	<i>Helemaal mee oneens</i>	<i>ik weet het niet</i>
• t/m mbo opgeleiden Amsterdam	2		2			2
• t/m mbo opgeleiden Hoogeveen	2	3				2
• hbo-plus opgeleiden Amsterdam	3	1	2			1
• hbo-plus opgeleiden Hoogeveen	3	3				2

Maar zo blijkt, het merendeel van de deelnemers is voorstander van meer samenwerking. Dit wordt ingegeven door argumenten die al eerder zijn genoemd, namelijk dat samenwerking zorgt voor meer slagkracht (zeker nu in reactie op Oekraïne), minder verschil in regelgeving (ook al wil men niet op alle terreinen dezelfde regelgeving), een betere/sterkere positie en dat het voor grensoverschrijdende zaken goed is om op Europees niveau beleid te ontwikkelen.

Bij de hbo-plus groep in Hogeveen gaat het gesprek in op de (on-)wenselijkheid van dezelfde regelgeving in EU. Ten aanzien van culturele verschillen of de hypotheekrente aftrek liever niet, terwijl op het terrein van coronabeleid weer liever wel en ook op het terrein van subsidies. De student die een economische studie doet heeft een economische kijk en hij vindt dat de regelgeving niet overal hetzelfde moet zijn, omdat dat gevolgen heeft voor de financiële positie van landen.

Uit dit gesprek:

- 5: *"Mee eens. Je hebt de voor- en nadelen ervan. Daarom had ik de andere eens want je moet meer samenwerking hebben anders ga je elkaar benadelen en dat gebeurt nog bij sommige dingen. Met subsidies. Je moet je eigen identiteit hebben ben ik ook mee eens. Maar bepaalde vlakken kun je beter Europees aanpakken."*
- 2: *"We kunnen niet alle regels gelijktrekken. Bijvoorbeeld de hypotheek aftrek is nou ja als je dat nu zegt: we gaan allemaal samendoen, hebben we hier een probleem. We hebben een hele mooie pot en die moeten we straks delen met heel Europa de AOW bij ons zeg maar."*
- 4: *"Als het beter wordt wil ik er wel aan meedoen."*

Groep lacht

- 2: *"Bang dat geld andere kant opgaat, omdat in Frankrijk meer Fransen zijn dan Nederlanders."*
- 1: *"Nee, maar ik denk dat we met een aantal dingen dus best wel zo zou kunnen want hè wat jij ook zegt. Het is subsidieregelingen van dan denk ik: waarom In het ene land wel en de ander andere land niet? En wat krijgt iedereen uit die pot hè. Nou ik ben voor meer samenwerking."*
- 3: *"Maar ik denk juist dat we de kant op gaan dat dat goed is gedeeltelijk dat we juist minder de regels gelijktrekken. Als je bijvoorbeeld kijkt, je hebt nu stijgende rente door de inflatie, vooral de stijgende rente. Nou wie zijn er vooral slechter door de hoge rente? Nou, de landen met veel staatsschuld, Griekenland en Italië. In Nederland is daar even veel minder last van. Dat is dus het probleem je de Europese Unie is op heel veel manieren geïntegreerd en sommige manieren gaat dat goed maar sommige gaat het niet goed. Als je bijvoorbeeld kijkt naar de euro wie heeft er profijt gehad van de euro? Nederland omdat Nederland handelsland is. Wie heeft geen profijt? Griekenland. Omdat ze tijdens de eurocrisis geen eigen monetair beleid konden voeren. Dus je wil juist andere regels. Ik moet dit allemaal studeren dus daarom hahaha."*

Groep lacht

Gevraagd naar onderwerpen waarmee de EU zich mee bezig moet houden levert eenzelfde dualiteit op als bij de samenwerking; op sommige vlakken vindt men het goed dat de EU zich daar mee bezighoudt, op andere vlakken vindt men dit minder wenselijk of gewoon te lastig om daar uitspraken over te doen. Maar het levert ook wel andere onderwerpen op, wat in onderstaande opsomming terug te lezen valt. Zo vindt men in verschillende groepen dat mensenrechten iets is wat EU gezamenlijk aangaat. En dan denkt men vooral aan het feit dat in bepaalde lidstaten meer discriminatie van bepaalde groepen voorkomt zoals bij LGBTQ-groepen of asielzoekers. Dit geeft enerzijds aanleiding om te stellen dat de EU daar meer gezamenlijk in moet optrekken, tegelijkertijd is dan ook de angst dat er een minder 'rechtvaardige' uitkomst te verwachten valt door de terughoudender opstelling van sommige landen of dat er geen besluitvorming op mogelijk is.

EU moet zich **wel bezig** houden met:

- Dierenwelzijn (t/m mbo opgeleiden Amsterdam)
- Omgang met vluchtelingen, mensenrechten (t/m mbo opgeleiden Amsterdam)
- Psychisch welzijn (t/m mbo opgeleiden Amsterdam)
- Veiligheid en radicalisering (t/m mbo opgeleiden Amsterdam)
- Milieu (t/m mbo opgeleiden Hogeveen)
- Samenwerking op gezondheidsgebied, bijv. inkoop van vaccins (t/m mbo opgeleiden Hogeveen)
- Samenwerking tussen België en Nederland over Hedwigepolder (t/m mbo opgeleiden Hogeveen)
- Belasting (t/m mbo opgeleiden Hogeveen)
- Mensenrechten (t/m mbo opgeleiden Hogeveen)
- Bewaking EU grenzen (hbo-plus opgeleiden Amsterdam)

- Gezondheidszorg (hbo-plus opgeleiden Amsterdam)
- Gemeenschappelijk buitenlandbeleid (hbo-plus opgeleiden Hogeveen)
- Asielbeleid (hbo-plus Hogeveen)

EU moet zich **niet bezig** houden met:

- Open grensverkeer; ieder land weer eigen grenzen (bang voor veiligheid) (t/m mbo opgeleiden Amsterdam)
- Geen Europese wetgeving op alle terreinen, niet feestdagen bijv. (t/m mbo opgeleiden Hogeveen)
- LGBTQ rechten, asielzoekers: vanuit de angst dat Oost-Europese landen daar veel afhoudender in staan (t/m mbo opgeleiden Hogeveen)
- Abortuswetgeving, vanwege trage besluitvorming (hbo-plus Amsterdam)
- Niet alle beleid gelijk trekken, bijv. op gemeentelijk niveau in alle talen aanbieden (hbo-plus Hogeveen)

In een paar groepen is nog aan de orde gesteld of de mening over de EU is beïnvloed door de oorlog in Oekraïne. Dit lijkt deels het geval, wat ook al bleek uit de steun voor EU en de motivatie hiervoor dat de oorlog in Oekraïne er een rol in speelt.

De Amsterdamse groepen hierover aan het woord:

M: Maar maakt het voor jullie gevoel uit in hoe je nou of je de EU nu meer steunt of minder steunt door de oorlog in Oekraïne?

5: *“Ze hebben behoorlijk zitten slapen. Ze hebben zitten slapen want op het moment in 2014 dat hij de Krim ging indexeren had je eigenlijk al op je vingers natellen wat hij van plan was.”*

6: *“Dat had je wel kunnen aanvoelen.”*

5: *“Ja, dat had je echt wel kunnen aanvoelen want hij wil gewoon het oude Rusland ...”*

M: En wie heeft dan zitten slapen?

5: *“Iedereen, want iedereen wilde vriendjes met hem zijn, zoals Duitsland bijvoorbeeld ook en er zijn echt wel signalen geweest dat het de verkeerde kant op ging.”*

M: Oké. En maakt het dan want jij zegt ze hebben zitten slapen, zeggen anderen van ik vind de EU nu belangrijker of minder belangrijk juist door die oorlog?

3: *“Nee, ik denk dat de noodzaak gewoon onderstreept wordt, dat veel mensen er misschien gewoon niet zo mee bezig zijn geweest en het belang er niet zo van in zagen meer nationalistisch dachten en dat men nu wel inziet van, goh sommige wereldproblematiek speelt zich niet alleen maar af elders maar kan soms toch ook wel heel dichtbij plaatsvinden. En waar blijven we als Nederland zijnde dan met onze verminderende machten, krijgsmachten.”*

De hbo-plus opgeleiden in Amsterdam discussiëren over het verschil dat wordt gemaakt in opvang van vluchtelingen:

M: In hoeverre wordt jullie houding ten opzichte van de EU beïnvloed door de oorlog in Oekraïne?

1 *“Ik denk dat het laat zien dat het belangrijk is om samen te zijn en samen een standpunt op te nemen.”*

6: *“Wat je wel ziet wat het heel goed duidelijk maakt is het verschil in de opvang die we geneigd zijn te geven, waarom Oekraïners wel en anderen niet. Waarom zitten alle AZC's al 10 jaar vol. Dat is weet je. Waar is dat op gebaseerd. Onwil, onkunde, onvermogen?”*

M: Denk je dan anders t.o.v. de EU nu je dit ziet?

6: *“Ja, ik denk dat het een beetje hetzelfde is, ik weet het niet van elk land maar dat zal niet altijd gelijklopen. Kijk maar naar Polen die vluchtelingen opvangt terwijl drie jaar geleden waren de grenzen op slot. Dus het is een soort willekeur. Waar baseren ze het op?”*

3.5 De oorlog in Oekraïne baart mensen zorgen

Het volgende onderwerp dat is ingebracht, is de oorlog in Oekraïne. Voordat men er in de groepen met elkaar over in gesprek is gegaan, is deelnemers allereerst gevraagd wat deze oorlog bij hen oproept. Men mocht alles noteren: indrukken, gevoelens, verwachtingen. Men heeft dit voor zichzelf genoteerd op een antwoordformulier.

De antwoorden hierop zijn in onderstaand schema terug te lezen.

Associaties bij de oorlog in Oekraïne	
t/m mbo opgeleiden Amsterdam • <i>Economie, samenwerking</i> • <i>Onrecht/leed, grauwe wereld, solidariteit, onzekerheid, verhoudingen op scherp, media macht</i> • <i>Onmacht, kapot land, burgers</i> • <i>Dood en verderf, wantrouwen, machtsbelust</i> • <i>Verdriet, vluchtende mensen, kinderen, een idioot die dit zomaar kan doen, Tweede Wereldoorlog -> dit nooit meer!</i> • <i>Het beeld van een Utopische wereld met het communisme als uitgangspunt, het communisme heeft gefaald en daar zijn sommige landen het niet mee eens</i>	hbo-plus opgeleiden Amsterdam • <i>Onbeschrijflijk leed, maar waarom?</i> • <i>De naïviteit over hoe wij denken dat een inval van een soeverein land anno nu niet meer mogelijk zou zijn</i> • <i>Geén zonnebloemolie, angst bij kinderen, niet onze oorlog, wordt wel zo gemaakt, kern dreiging</i> • <i>Onbestaanbaar, verdrietig, bedreigend, had nooit gemogen, hoe vinden we een uitweg voor Poetin, hoe bouwt men het land weer op</i> • <i>Desinformatie, leed, macht, misdadig, glijdende schaal</i> • <i>Slachtoffers, leed, Rusland, onnodig</i> • <i>Ik denk aan de rol van religie (patriarch Kirill) in het conflict</i>
t/m mbo opgeleiden Hoogeveen • <i>Verschrikkelijk wat de burgers overkomt, onmacht, Poetin onbetrouwbaarheid, fake nieuws (propaganda, kernoorlog, gas/olieprijzen, Oekraïne referendum)</i> • <i>Onrecht, verdrietig, vernieling, ongelukkig, families uit elkaar trekken, onnodig, geweld onterecht</i> • <i>Slachtoffers, hulpverlening, kleine kinderen, huis en haard kwijt</i> • <i>Afhankelijkheid, Poetin, onderdrukking, samen sterk, Rusland, Oekraïne, vluchtelingen, angst, Derde Wereld Oorlog, nucleaire wapens, corruptie, Zelensky, verdrietig, hulpeloosheid</i> • <i>Onderdrukking, machtsvertoon, moorden, mensenrechten, tiran, vluchtelingen, dood, mensonterend, verdriet, honger, hulp</i> • <i>Onnodig, agressor, trots hoe de Oekraïners hun land verdedigen, hoe kan dit in 2022, angst, waanzin, vluchtelingen helpen, hoe kan een heel volk zo een rad voor de ogen gedraaid worden</i> • <i>Massastroom aan vluchtelingen, Russische staatspropaganda, vernielingen, omslag in denken over Oekraïne, misleiding</i>	hbo-plus opgeleiden Hoogeveen • <i>media, ontwrichte gezinnen, vluchtelingen, ontheemden, verwoesting, Poetin, gevolgen langere termijn, NAVO</i> • <i>Rusland, NAVO, gas/energie, Taiwan, inflatie, Moldavië, Georgië, Belarus, graan/voedselcrisis</i> • <i>Wat kan ik doen?, niet van deze tijd -> gevoel, rationeel weet ik dat het nooit weg zal gaan, onwerkelijk, had dit voorkomen kunnen worden?</i> • <i>Waarom?, onschuldig, dichtbij, laf/Rusland, heldhaftig, vernietiging</i> • <i>Verdriet, schade, duurt te lang, herstel, vluchtelingen, verschil</i> • <i>Ontheemden, onrecht, media, machtsmisbruik</i> • <i>Bombardementen, vluchtelingen, Rusland</i> • <i>EU, Rusland, vluchtelingen, hongersnood, China</i>

Iets wat onmiddellijk opvalt is dat de oorlog in Oekraïne veel emoties oproept bij vrijwel alle deelnemers. De emoties variëren van verdriet, meeleven, onmacht tot onbegrip. Ook denkt men onmiddellijk aan

vluchtelingen, slachtoffers en het leed dat de burgers van Oekraïne wordt aangedaan. En ook angst bij sommigen, voor een derde wereldoorlog, voor het gebruik van kernwapens. De rol van Rusland en Poetin als agressor met machtsvertoon komt eveneens sterk naar voren. En niet te vergeten de rol van media, hoe deze wordt ingezet bij het selectief verspreiden van nieuws richting de bevolking van Rusland, door sommigen aangeduid als staatspropaganda of fakenieuws.

De toelichtingen van deelnemers benadrukken dit nog verder, waarin elke groep eigen accenten legt.

Bij de t/m mbo opgeleiden in Amsterdam overheerst ontzetting en dat Poetin het tegenovergestelde bereikt van wat hij beoogt:

4: *"Nou, ik heb opgeschreven verdriet en de vluchtende mensen en de kinderen, als ik dat zie dan zit ik gewoon echt, de tranen lopen over mijn wangen, vind ik verschrikkelijk. En waar ik gewoon moeite mee heb, ik heb het letterlijk zo opgeschreven, een idioot die dit zomaar kan doen, bij de Tweede Wereldoorlog is er gezegd van dit nooit meer en het gebeurt gewoon weer."*

M: Ja oke, dus dat is het ...

4: *"Ja en daar heb ik echt heel veel moeite mee."*

6: *"Ja, het roept bij mij ook heel veel pijn op. Wat er de vorige eeuw of een paar jaar geleden nog gewoon gebeurt."*

4: *"Dat snap je toch gewoon niet? Dan zie je die treinen met al die mensen en die kindertjes, oh."*

6: *"Grootste leed wat we ooit kenden."*

4: *"Ik word er helemaal naar van, echt, verschrikkelijk."*

M: Hebben anderen dat ook zo? (...) 2 wat heb jij opgeschreven?

2: *"Onmacht en de burgers een kapot land. Er is niets meer over van ja, je kunt het je misschien niet voorstellen, je hebt niets meer, alleen jezelf en misschien je familie. Ja echt onmacht eigenlijk."*

M: Oké. 5 wat heb jij opgeschreven?

5: *"Ik heb dood en verderf, wantrouwen en machtsbelust."*

M: En machtsbelust geldt dan voor.....?

5: *"Poetin."*

M: Voor Poetin, oke.

5: *"Door zijn wantrouwen dat hij bang is dat de NAVO gaat binnendringen ofzo, ik weet het niet. Hij heeft eigenlijk precies het tegenovergestelde bereikt van wat hij dacht. Hij wilde verdeeldheid zaaien en hij heeft, we staan nu juist nog sterker samen."*

3: *"Dat heb ik ook opgeschreven, solidariteit."*

Bij de t/m mbo opgeleiden in Hoogeveen gaat de toelichtingen onder andere in op de rol van propaganda, het gevoel van onmacht en de dreiging die uitgaat van het feit dat Rusland en Poetin een dergelijke stap nemen.

2: *"Dat weet ik ook wel. Verbaast me wel dat dit in 2022 kan gebeuren. Hoe een heel land zo propaganda kan volgen in Rusland."*

7: *"Ja, ja. Ik heb dat ook hè. Verschrikkelijk wat er allemaal gebeurt en ook onmacht hè. Ik voel me erg onmachtig. Poetin is onbetrouwbaar en ik hoop dat hij niet met veel gedrang komt want dan is het een kernoorlog. Dat is wat ik net ook zei: wat is de waarheid? Maar het is toch wel heel duidelijk dat Rusland daar toch wel behoorlijk goed in is."*

M: Maar het kwam wel bij je op. Zijn er dingen die mensen heel anders hebben opgeschreven?

4: *"Hetzelfde denk ik. Ik heb ook de NAVO nog opgeschreven en o, ik heb ook wel: ja het beangstigt me soms wel dat er dreiging is vanuit Rusland of naar Oekraïne of andere landen. En in hoeverre zet u ook dingen door. Ja en ik was ook vooral heel verdrietig gewoon. In 2013, 2014 wat er toen allemaal gebeurd is, hoe dat ook ooit nog heeft kunnen gebeuren. Of hetzijn. En ik heb hier nog mensen en kinderen opgeschreven want daar heb ik wel echt super veel respect voor ja."*

M: Als ik het goed begrijp dan hoor ik dat bij meerdere van jullie ook een soort zorg of angst is?

1: *"Omdat het ongrijpbaar is ja. Er zijn zoveel gekke dingen gebeurd waar niemand vanuit is gegaan dat het mogelijk was. Dus wat komt er nog op ons af? En dan is zo'n gek in Rusland die in staat is om hele gekke dingen te doen. Die laat zien dat hij niemand ook verantwoording aflegt, hij doet maar en als daardoor ... nou ik vind dat verschrikkelijk om te zien ja."*

2: *"Hoe kan zo iemand slapen 's nachts?"*

1: *"Hoe kan zo'n man slapen ja."*

3: *"Stevige wodka. Ik heb ook nog opgeschreven: mens ontrend. Als ik beelden zie, zie ik steeds baby'tjes geboren in schuilkelder. Het is toch godsonmogelijk."*

In de hbo-plus opgeleide groep in Amsterdam gaat het gesprek in eerste instantie meer in op de onwenselijkheid van de hele oorlog, de naïviteit waarmee gedacht is dat dit soort dingen niet zouden kunnen gebeuren, dat er geen winnaars zijn en alleen maar verliezers, maar ook het gebrek aan kennis over de oorlog, de dubbele houding en vervolgens de gevoelens die deze oproept:

- 4: *"Het is ten aanschouw van Europa en de wereld. Als het olie was geweest dan stonden wij vooraan. Dus het is"*
- 6: *"Het is heel dubbel."*
- 4: *"De belangen zijn altijd een beetje dubbel: waarom doet een land het wel en de ander het niet. Ik vind het nogal voor ons een beetje klok en klepel en de politieke belangen zijn zo veel groter en voor ons zo onbegrijpelijk."*
- M: Dus dan meer op de politieke kwestie
- 1: *"Slachtoffers, leed onnodig."*
- 2: *"Onbestaanbaar, onmetelijk verdrietig, bedreigend, en sluit een beetje aan bij wat jij zegt. Hoe bieden we Poetin hier een uitweg in want hij moet een elegante manier hebben om zonder gezichtsverlies eruit te komen."*
- 6: *"Dat vind ik niet."*
- 2: *"Ik vrees dat dat de enige oplossing is."*
- 6: *"Dat heb ik dus tegen op politiek. Het is altijd geleuter eromheen en er wordt niet gehandeld."*
- 5: *"Het meest wat me opvalt is wat in jullie opkomt, ook bij kinderen. Ik heb een zoontje die is 8 jaar oud en ik had een kindje mee toen we gingen voetballen en ik hoorde de vraag 'vader denk je dat Poetin een atoombom zal gebruiken?' Nou, 8 jaar ik vraag me af of hij weet wie Poetin is. Toen ik 12-14 was wist ik niet wie de baas van SU is. Hij weet dat nu vanwege de oorlog en ook wat de kracht is van een atoomwapen. Hij kijkt ook jeugdjournaal en het heeft een impact op hem. Een 8-jarig kind die zich zorgen maakt om de atoomdreiging? Dan vergeten we dat er sprake is van een kern dreiging."*

En in de hbo-plus opgeleide groep in Hoogeveen:

- 6: *"Ontheemden, vluchtelingen, voor mijn gevoel onrecht. Media heeft heel veel invloed zowel in Europa en in Rusland nog meer. Gevoel van machtsmisbruik, landje pikken."*
- M: Wat heb jij opgeschreven 8?
- 8: *"Ja, eigenlijk niet meer van deze tijd, oorlog. Terwijl er gewoon nog heel veel oorlog is geweest, de afgelopen jaren. Maar dit voelt dan toch wel dichterbij dan de andere dingen ja. Ook persoonlijk, van wat zou ik kunnen doen? Zeg maar, wat kan ik persoonlijk betekenen voor die mensen die nu in oorlog zijn? Mijn broer is een paar keer op transport op en neer geweest met hulpgoederen voor mensen daar: eten, drinken, luiers, honden eten voor asielen, vandaar. Dus op die manier heb ik dan wat gedaan. Zou meer willen doen maar ja."*
- M: Dus je bent er ook op een bepaalde manier wel een beetje persoonlijk bij betrokken?
- 8: *"Ja, met mijn broer. Ja, op die manier."*
- M: Anderen nog andere dingen opgeschreven?
- 7: *"Bombardementen dat vind ik zo heftig. Ja als je dat ziet."*
- 1: *"Vernietiging had ik inderdaad opgeschreven."*
- 7: *"Ja weet je, ik schrijf het op en zie het gewoon voor me. Ik kom dan niet verder met de rest opschrijven. En ook die mensen die doodgeschoten zijn en zolang blijven liggen."*
- M: Ontierend
- 2: *"1^e woord verdriet. Beide kanten hoor. Russische ouders ook."*
- 4: *"Onterecht voor gezinnen."*
- M: 5?
- 5: *"Hongersnood. Hoorde dat het voor Afrika een probleem zou worden vanwege het graan dat er niet uit kwam. Vorige week kwam het zo uit dat meer mensen daaraan doodgaan dan aan de oorlog. Als dat zo is... komt natuurlijk van de media."*
- 2: *"Heel veel moeite op dit moment. Graanprijs omhoog. En graan is het belangrijkste product dat ze eten. Koeken enz."*

Na deze eerste indrukken is verder ingegaan op de mate waarin de oorlog in Oekraïne de deelnemers bezighoudt, of ze het nieuws erover volgen of niet en hoe ze dat doen. Wat blijkt, nogal wat deelnemers

geven aan dat ze het nieuws een beetje zijn gaan mijden, uit een vorm van zelfbescherming. De beelden op televisie zijn dermate indringend dat deze indruk maken en binnenkomen. Dus heeft een aantal van hen bewust de keuze gemaakt om te stoppen het te volgen om zich daarmee een beetje af te kunnen sluiten.

Persoonlijke betrokkenheid maakt uit voor het meer of minder bezighouden. Zo heeft een t/m mbo opgeleide deelnemer in Hogeveen een vriendin die in Oekraïne woont, zwanger is en niet wil vluchten, omdat ze wil dat haar kind in Oekraïne wordt geboren. Ze heeft veel contact met haar via Whatsapp en is erg met haar begaan. Een ander vertelt over een broer die hulpgoederen heen en weer gebracht, weer een ander over initiatieven van de kerk om hulp te bieden.

Zowel in de t/m mbo opgeleide groep in Amsterdam als in de hbo-plus opgeleide groep in Hogeveen spreken een paar deelnemers hun verbazing uit over het feit dat de oorlog in Oekraïne zulke andere reacties oproept bij mensen dan bijvoorbeeld de oorlog in Syrië een aantal jaar geleden die nu nog steeds aan de hand is net als conflicten in Afrika. Alsof er toen minder werd geleden. Er is nu veel meer bereidwilligheid om te helpen. De verklaringen die ze ervoor geven hebben te maken met het idee dat de oorlog dichtbij voelt door de relatief geringe afstand (2000 km), maar ook dat Nederlanders zich meer identificeren met inwoners van Oekraïne dan met Syriërs en dat de media inmiddels minder aandacht zijn gaan schenken aan Syrië terwijl de oorlog in Oekraïne volop in het nieuws wordt gebracht.

De hbo-plus opgeleiden in Hogeveen hierover:

- 7: *"Ja, wat kan ik doen. Ik heb me in het begin afgevraagd wat ik kan doen als ze hier komen. In het begin stonden er genoeg mensen klaar."*
- 2: *"Je vroeg wat doet het je, in Syrië is er ook oorlog gaande, daar hoor je niets meer van. Wat je op het nieuws hoort wordt er onderscheid gemaakt tussen vluchtelingen uit Syrië en Oekraïne, daar hoor je niets meer van. Het zijn allemaal mensen. Daar worden ook nog dingen gebombardeerd. Dat is raar, je schuift als mensen de hele wereld op je schouders. Maar dat heeft geen plekje meer bij veel mensen."*
- 6: *"Dat is niet meer nieuwswaardig, ik bedenk niet wat er in het nieuws komt."*
- 2: *"Hype is een verkeerd wordt, wat er in de mode is. In Afrika zijn er ook nog steeds oorlogen, daar hoor je niets van."*

En de t/m mbo opgeleiden in Amsterdam:

- 3: *"Nou wat ik, wat mij wel een beetje verbaast is, ik denk wel dat ik weet hoe het komt, maar dat de aandacht ervoor zo ontzettend groot is. Ik denk dat dat komt omdat het zo dichtbij is. Want als je kijkt naar andere oorlogen die ook vrij recent hebben plaatsgevonden was daar binnen Nederland en onder de Nederlandse burgers heb ik het idee veel minder aandacht en veel minder raakvlakken voor en mee. Dus dat vind ik ergens wel een beetje opzienbarend. Dan vraag ik me af waar dat dan precies aan ligt. Of we ons toch meer vereenzelvigen met mensen die in Rusland en Oekraïne wonen omdat het dichtbij is."*
- 5: *"Nou ja, hij staat nu aan de poort van Europa te rammelen."*
- 3: *"Ja."*
- 5: *"En binnen twee dagen kunnen ze hier zijn hè, het is 2000 kilometer, dat is naar Griekenland, naar Oekraïne, hij staat nu gewoon aan onze poort. En ik denk dat dát het is."*
- M: Dus je zegt dat maakt het uit.
- 5: *"Het komt n:u dichtbij letterlijk komt het dichtbij. En ik denk 2000 kilometer."*
- M: Maar 3, denk je dat dat zo is? Dat dat maakt dat er meer aandacht voor is?
- 3: *"Ja ik denk dat men daardoor zich meer kan vereenzelvigen met Oekraïne."*
- *Meerdere deelnemers zeggen: ik denk het ook.*
- 2: *"Ik ben het met haar eens, over andere oorlogen."*
- 3: *"Het draagvlak voor Syrië was veel kleiner."*
- 2: *"Precies."*

Men geeft aan het nieuws iets minder intensief te volgen dan in het begin van de oorlog. Toen gold voor verschillende deelnemers dat ze alerts hadden aan staan op hun telefoon en dat ze al het nieuws volgden. Inmiddels, ook omdat de oorlog al zo veel langer duurt, is dit bij de meesten wat verminderd. Dat heeft deels te maken met dat de oorlog een beetje 'gewoon' wordt, deels met de eerder genoemde behoefte om er minder mee bezig te zijn en het eigen leven te kunnen leiden en niet opgeslokt te worden door de oorlog.

Tevens speelt een gevoel van onmacht mee: je kunt er niks aan veranderen, hebt er geen invloed op en dan betekent dat dat het wel volgen eerder een bron van frustratie is.

De t/m mbo opgeleide deelnemers in Hoogeveen hierover:

M: Nee, want ik wil niet vragen: volg je nieuws of ...?

6: *"Doe het expres niet."*

M: Waarom?

6: *"Ik ben nog jong. Ik wil niet op 18 al zoveel angst hebben. Wil genieten. Als er een kernoorlog aankomt dan hoor ik het echt wel. Of niet meer, maar ook dan heb ik liever dat ik die tijd heb om niet zoveel zorgen te maken. Ik heb als persoon geen invloed op. Ik kan medeleven en that's it. Dat heb ik, want ik gun dit niemand. Maar verder kan ik niks."*

M: En hoe is het voor anderen?

5: *"Hetzelfde. Ik sluit me er bewust voor af. Natuurlijk hoor je dingen en volg je dingen. Ik kan bang worden door die verhalen over die wapens en werd er bang van, maar aan de andere kant, ik kan niet met angst leven over een gek die misschien wel een keer iets van plan is."*

In Amsterdam vindt een hbo-plus opgeleide deelnemer dat de berichtgeving in de westerse media bijna propaganda-achtig voor Oekraïne is; hij volgt Al Jazeera, omdat hij vindt dat ze objectiever nieuws brengen. Ook in de hbo-plus groep in Hoogeveen zijn er zorgen over het waarheidsgehalte van het nieuws: wat kun je wel geloven, wat niet. In deze groep zeggen een paar deelnemers social media om die reden te mijden.

Slechts een enkeling geeft aan het nieuws nu intensiever te volgen vanuit de hoop te weten te komen of het de goede kant opgaat en mogelijk eindigt.

Zorgen over de oorlog divers: onvoorspelbaarheid, de duur, het lot van betrokkenen tot economische crisis

Er is nagegaan in hoeverre mensen zich zorgen maken over de oorlog en waarover ze zich dan zorgen maken. De meeste deelnemers maken zich op de een of andere manier wel zorgen. Maar de zorgen lopen wel uiteen. Een paar gemeenschappelijke zorgen zijn hoelang de oorlog nog duurt, welke uitkomst de oorlog zal kennen en of er mogelijk een economische crisis komt. Ook horen we in verschillende groepen terug dat het gerucht rondgaat dat Poetin ernstig ziek zou zijn; dit maakt de man in de ogen van deelnemers mogelijk nog onvoorspelbaarder en dreigender dan hij nu al is. En in verschillende groepen wordt gesproken over dat men zich niet zozeer over de eigen situatie zorgen maakt, maar wel over het lot van de Oekraïners en misschien tegen hun wil meevechtende Russen.

In de t/m mbo opgeleide groep in Amsterdam wordt het accent gelegd op de onzekerheid die de oorlog in Oekraïne met zich meebrengt, de duur van de oorlog, en er worden verbanden gelegd met de Tweede Wereldoorlog. Enkele deelnemers zijn om die reden bang voor een uitbreiding van de oorlog naar het westen. Een ander ziet een economische crisis in Europa en daarmee Nederland aankomen als de oorlog nog lang duurt.

In Hoogeveen gaat men in de t/m mbo opgeleide groep vooral in op de zorgen voor degenen die meegesleept worden in de oorlog (Russen en Oekraïners) en de vreemde gang van zaken dat Russen nu opeens anders worden bejegend. Maar ook op de onvoorspelbaarheid en daarmee dreiging van Poetin, mede in het licht van zijn mogelijke ziekte. En de mogelijke gevolgen van de aansluiting van landen (red: die week in het nieuws dat Finland en Zweden zich aanmelden voor NAVO, waarschijnlijk wordt het in de groep verward met EU) bij de EU en een mogelijke reactie van Poetin hierop.

In de hbo-plusgroep in Amsterdam gaat men aan de hand van deze vraag in op mogelijke gevolgen van een hongersnood en wat dat kan doen met mensen, wat de gevolgen zijn van regeringsleiders die geen afstand willen doen van hun macht en dat mensen daar niet tegen in het verweer komen. Een ander haakt daarop in met een voorbeeld dat het jarenlang leven onder een dictatuur mensen murw maakt. Men gaat dus niet zozeer in op persoonlijke zorgen.

De hbo-plus groep in Hoogeveen is eveneens bezorgd over het mogelijk verdere verloop van de oorlog en de onvoorspelbaarheid van Poetin. En een effect dat een paar deelnemers signaleren is dat mensen misschien geen kinderen meer willen krijgen in deze situatie. De economiestudent maakt zich geen zorgen, want hij kijkt meer naar de ontwikkelingen en niet zozeer naar de actuele situatie. Een ander sluit zich bij hem aan en benoemt de waarde van het betrekken van de geschiedenis in je visie, omdat problemen die zich aandienen na verloop van tijd weer oplossen.

Kortom: een aantal gemeenschappelijke zorgen, maar verder ook heel uiteenlopende meningen. Het lijkt er wel op dat t/m mbo-opgeleide deelnemers zich wat meer persoonlijke zorgen maken dan de hbo-plus opgeleide deelnemers en dat laatstgenoemden meer maatschappelijke zorgen belichten. Maar kijkend naar de eerste reacties kan het ook zijn dat de hbo-plus opgeleiden zich in het gesprek wat meer op maatschappelijke zorgen concentreren en de persoonlijke zorgen minder naar voren brengen.

3.6 Een EU-lidmaatschap van Oekraïne wordt gereserveerd ontvangen

Vervolgens is gevraagd hoe men staat tegenover de wens van Oekraïne om lid te worden van de EU.

Dit levert geen onverdeeld positieve reacties op, eerder terughoudende reacties. Want, zo blijkt de algemene stemming te zijn: er zijn meer landen die op de nominatie staan om lid te worden en deze moeten voldoen aan heel veel regels en het kan niet zo zijn dat Oekraïne daar niet aan zou hoeven voldoen. Men pleit voor een gelijke behandeling en dat wil zeggen gelijke voorwaarden. De timing vindt men bovendien ongelukkig, want deelnemers zijn bezorgd dat een eventueel lidmaatschap van Oekraïne de verhouding tussen de EU en Rusland nog verder zal verslechteren met de mogelijke dreiging van een escalatie richting het gebruik van kernwapens. Er is wel een verschil merkbaar in de groepen: de t/m mbo opgeleide deelnemers benadrukken meer de mogelijke escalatie in verhoudingen als gevolg van een eventueel lidmaatschap en iets minder de gelijkheid in het moeten voldoen aan de regels. Terwijl de hbo-plus opgeleide deelnemers juist benadrukken dat Oekraïne net zoals andere landen moet voldoen aan de voorwaarden om lid te kunnen worden. De heersende corruptie in Oekraïne wordt daarin als belangrijk tegenargument genoemd, maar ook een verschil in wet- en regelgeving, mogelijk verschillende normen en waarden. Dit zijn wel voorwaarden die van belang zijn om in aanmerking te komen voor een lidmaatschap van de EU. En dat er niet op basis van emotie en bij wijze van morele steun aan Oekraïne dergelijke ingrijpende besluiten moeten worden genomen.

Enkele deelnemers geven aan het moeilijk te vinden om er een oordeel over te hebben, omdat ze weinig weten van de regels voor toetreding en de ontwikkelingen in de EU ook niet echt te volgen.

Bij de t/m mbo opgeleide deelnemers in Amsterdam ontstaat naar aanleiding van de eerste reactie en angst voor discussie over de EU en NAVO en wat het verschil zou zijn in toetreding van Oekraïne. De EU wordt hierbij door een paar deelnemers gekenschetst als een handelsunie, terwijl de NAVO een militair karakter heeft en veel bedreigender zou zijn voor Rusland en een heftiger reactie zou kunnen uitlokken. Een paar deelnemers zeggen niet te weten hoe de EU en de NAVO zich tot elkaar verhouden. Uiteindelijk is men in die groep wel voorstander van een lidmaatschap, maar dan op de lange termijn. En dat lijkt de algemene stemming in de groepen te zijn over een lidmaatschap van Oekraïne.

Enkele eerste reacties uit de groepen:

Hbo-plus groep in Hoogeveen:

1: *"Is niet eerlijk tegenover de landen die nu op de wachtlijst staan, je moet het traject doorlopen. Er is veel corruptie in het land, laat ze eerst aan de regels voldoen. Er zijn problemen met Hongarije, om nou nog zo'n probleemland erbij te hebben. Je moet ze wel helpen, Letland is niet officieel lid. Het zou raar wezen als Oekraïne eerder is als Letland."*

M: Het zou niet eerlijk zijn?

1: *"Nee, we hadden het net over gelijktrekken. In die landen hebben ze heel andere spelregels."*

M: Wat bedoel je met spelregels?

1: *"Een heel simpel voorbeeld, Oekraïne met plofkippen. In Nederland moeten ze bepaald voer hebben. In Oekraïne heb je boerderijen zo groot als Utrecht, daar lopen een miljard kippen rond. Daar kun je niet tegen concurreren. Dierenwelzijn is daar anders dan hier."*

M: En dat bedoel je met spelregels, wet- en regelgeving?

1: *"Ja en zo zijn er honderden voorbeelden."*

M: Hoe denken de anderen hierover?

4: *"Net zoals jij zegt, ze mogen best een aanvraag indienen. Maar ze moeten net als andere landen erbij kunnen komen. Misschien duurt dat nog 20 jaar. Ze moeten laten zien dat ze het aankunnen."*

M: Ze moeten aan bepaalde voorwaarden voldoen?

4: *“Ja. Ik ben het met Rutte eens. Eerst dacht ik doe maar gauw erbij, meer tegen Poetin. Ik vind het goed dat hij direct zei dat gaan we niet doen.”*

7: *“Je moet het niet doen op basis van emotie.”*

En de t/m mbo opgeleide groep in Hoogeveen:

6: *“Heb ik geen mening over. Ten eerste ik volg niet heel veel over de EU. En ten tweede denk ik dat wij een groot mikpunt worden als Oekraïne, een heel groot mikpunt gaat worden. Niet alleen Nederland, maar de hele EU. Want dan wordt het niet meer, de oorlog tussen Oekraïne en Rusland, wat nu eigenlijk ook al niet meer is. Maar dan komt zeg maar als je bij de EU bent, ben je ook zeg maar gewoon soort van gepusht om te helpen voor het land waar het slecht gaat. Dus dan heb je eigenlijk gewoon de hele EU tegen Rusland. Zodra de EU erin komt, komt Amerika erin. Zo heb je er weer een wereldoorlog bij. In hoeverre ik het weet.”*

M: Volgens mij heb je wel een mening over. Jij zegt het zou heel verstrekkende gevolgen hebben, dus ik weet niet of het een goed idee is. Hoe staan anderen erin?

2: *“Eerst corruptie situatie aanpakken.”*

1: *“Dankzij 2013 en 2014 is er wel een omslagpunt geweest. Ja enorm veel dat ze hebben, wel heel bewust gekozen voor andere richting. Het is gewoon een heel corrupt land, daar kwam zoveel ellende naar ons toe vanuit Oekraïne zeker op het digitale gebeuren, dat wil je niet weten. Maar ze hebben echt gekozen om een andere kant op te gaan en dan zijn ze net een stuk mee op pad en is er een gek aan de andere kant.”*

M: Maar, wat zeg jij, vind jij dat Oekraïne lid kunnen worden van de EU?

1: *“Ja, ja, ja.”*

2: *“Half, half.”*

4: *“Ja.”*

3 en 5: *“Weet het niet.”*

M: En waarom niet?

5: *“Eén, ben gestopt met volgen wat er gaande is. En toen de euro erin kwam, want alles werd duurder. Ik weet niet wat gevolgen zijn voor ons en alle anderen landen. Iedere stap heeft invloed en ik heb geen idee wat positief of negatief invloed is.”*

Men begrijpt goed waarom Oekraïne lid wil worden van de EU

In alle vier de groepen begrijpt men goed waarom Oekraïne lid wil worden van de EU. Men heeft het dan over een bescherming tegen Rusland, veiligheid, meer vrijheid ten opzichte van Rusland, een algehele oriëntatie op het westen. En zoals iemand verwoordt: *“Ik denk dat daar ook het gevoel is van ‘samen sta je sterker’.*” Enkele deelnemers geven aan dat er ook een economische component in zit.

Voorwaarden voor een lidmaatschap: voldoen aan de geldende regels met eventueel enige coulance

Zoals al uit de eerste reactie bleek op een eventueel lidmaatschap, moet Oekraïne aan voorwaarden voldoen om lid te kunnen worden volgens de deelnemers. De voorwaarden die men hiervoor formuleert komen kort gezegd neer op het voldoen aan de officiële regels voor toetreding. Maar specifiek noemt men dan:

- Geen corruptie
- Respecteren burgerrechten/mensenrechten/ LHBTIQ rechten
- Geen schulden maken
- Democratie
- Onderschrijven normen en waarden van de EU
- Stabiele economie
- Constructief samenwerken
- Rechtsstaat
- Gelijke regels met betrekking tot staatssteun

In de t/m mbo opgeleide groep in Hoogeveen vindt een deelnemer dat er wel coulance mag zijn ten opzichte van Oekraïne, omdat het voor een land in of net na een oorlog niet mogelijk zal zijn om aan alle voorwaarden te voldoen. Hij krijgt de groep mee in zijn stellingname.

In hun eigen woorden:

M: Hebben jullie een beeld aan wat voor voorwaarden Oekraïne moet voldoen?

6: *"Absoluut niet."*

2: *"Een van de redenen is eenen dergelijke maar daar kunnen ze nu nooit aan voldoen door zoveel schuld en dergelijke. Dus die eisen die we aan Griekenland en anderen hebben gesteld, die kunnen niet. Moet je dat nu wel doen."*

M: Er zijn regels maar zijn dat regels die nu ook gevolgd moeten worden?

1: *"Ik vind wel dat je moet kunnen middelen om doel te bereiken om samen te doen en samen te zijn."*

M: Dus dan voldoen ze niet aan alle voorwaarden?

1: *"Wel aan harde voorwaarden, maar dat ze even respijt hebben om bij te komen. We gaan wel die kant op."*

M: Wat maakt nou dat Oekraïne iets minder aan regels hoeft te doen dan andere landen?

3: *"Ik denk als ze lid willen worden dat ze dan gigantische achterstand gaan hebben. Qua land, qua huizen en qua opbouwen."*

M: Wat heeft dat voor gevolg?

3: *"Dan denk ik dat er een coulance moet zijn van andere landen."*

M: Zo ontzettend veel vernietigd is. In het land waar ze dus ook niet kunnen voldoen aan alle voorwaarden. Zou er ook gewoon een soort van coulance mogen zijn, vinden meer mensen dat?

7: *"Ja, dat sowieso, ja dat vind ik ook. Hoop wel dat naties meedoen."*

Gewenste houding van Nederland ten opzichte van lidmaatschap Oekraïne is neutraal

Gevraagd naar hoe men vindt dat Nederland zich moet opstellen binnen de EU ten opzichte van een lidmaatschap van Oekraïne zet de eerder gehoorde gereserveerde houding zich door. Het moet niet zo zijn dat Nederland zich als een groot voorvechter hiervoor gaat inzetten. Diverse deelnemers hebben het over Nederland als 'beste jongetje van de klas', wat dan inhoudt dat het een voorlopers positie inneemt. Bij deze kwestie lijkt men eerder te zijn voor een neutrale opstelling of de opstelling tenminste af te stemmen in de EU en vanuit gezamenlijkheid een standpunt innemen. Maar men vindt het ook lastige materie, omdat men zelf vaak niet helemaal goed op de hoogte is van alle ins en outs. Een enkeling vindt dat Nederland zich wel wat positiever mag opstellen.

In de woorden van deelnemers:

De t/m mbo opgeleide groep in Hoogeveen:

1: *"Een beetje kwalijk om te horen, dat weet ik toch wel vaak, in de krant dat meneer Rutte zegt dat hij dat nog niet ziet zitten. Kleine berichtjes dan denk ik van: ik vind dat een beetje ..."*

M: Wat zou jij dan liever zien?

1: *"Wat ik net al zei van: kijk naar mogelijkheden in plaats van meteen al nee."*

M: Jij zegt: Ik vind dat ze zo'n lidmaatschap wel moeten steunen. Hoe vinden anderen dat?

7: *"Ik ben een beetje gereserveerd. Voor die tijd zag ik die documentaire ook. En door de volksopstand is er is er wel wat gebeurd natuurlijk. En er is een nieuwe regering. Maar ik weet niet hoe we nu met de corruptie zitten, met mensenrechten. Als je ook kijkt hoe ze daar met de gehandicapten omgaan, dat is echt gewoon bizar. Heb je kindhuizen liggen vol met een paar verzorgers. Dat is echt nog lang niet op niveau van wat wij eisen. Dus ja, daar moet eerst toch wel wat in gebeuren. Maar door die oorlog hebben ze hulp nodig straks. Dan denk ik ook wat meer in jouw richting. Maar ik ben nogal wat gereserveerd en dat Rutte dat zegt, die zal ook wel iets meer insider informatie hebben denk ik."*

M: 3, jij zat te knikken?

3: *"Ja, inderdaad ook een gereserveerdheid heb ik."*

M: Dus jullie weten niet goed hoe Nederland daarin moet staan?

4: *"Ja, het gaat ook niet allemaal in één dag. Ik vind dat we heel veel gesprekken moeten voeren over eisen. Hoe behalen we dat? En zeker mogen we wel coulant zijn. Oekraïne is ook niet zuivere koffie. Maar er mag ook zeker ook wat veranderen. Voor wat hoort wat als je lid wilt worden. Vind ik dat je bepaalde tegenprestatie in mag vragen wanneer dat mogelijk is"*

In de hbo-plus opgeleide groep in Hoogeveen blijkt het standpunt te worden gehandhaafd van het moeten voldoen aan regels, maar komt ook naar voren dat men de regels niet zo goed weet (zoals ook in andere groepen voorkomt) en dan bij elkaar te rade gaat.

- 2: *"Ze moeten gewoon het normale rijtje doorlopen. Dit moet gebeuren, hier moeten ze aan voldoen. Dan mag je lid worden."*
- 3: *"Wel perspectief geven...."*
- 6: *"Wanneer mag je lid worden van de EU?"*
- 2: *"Die regels kennen wij ook niet uit ons hoofd."*
- 6: *"Zijn er dingen waar je aan moet voldoen, of wij vinden?"*
- 3: *"Eerst moet je aan regels voldoen, daarna moeten parlementen van alle landen instemmen."*
- 6: *"Is het vooral economisch gegrond?"*
- 3: *"Allebei, je hebt één handelszone. Nederland kan niet zelf onderhandelen, een freetrade deal. Anders zijn ze bang dat een land import heeft voor een laag tarief. Alle parlementen en het Europese parlement moeten allemaal instemmen."*
- 6: *"Dus een beetje een combinatie."*

In Amsterdam geeft men in de hbo-plus opgeleide groep aan dat een neutrale houding wenselijk is, en niet een houding ingegeven door emoties. En dat Oekraïne aan alle regels heeft te voldoen. Er ontstaat discussie over de objectiviteit van de beoordeling. Later in het gesprek wordt door een deelnemer een vergelijking getrokken met Europese landen die weliswaar tot de EU behoren, maar die misbruik maken van hun vetorecht om dingen tegen te houden of bepaalde rechten (LBTHIQ) niet respecteren en je daar niet openlijk kunt uitkomen voor je geaardheid. Hij vindt dat Oekraïne zeker moet voldoen aan de regels.

- 5: *"Neutraal."*
- 6: *"Niet het beste jongetje van de klas willen zijn zoals gewoonlijk."*
- M: Dus steunen of niet?
- 5: *"Ja, ik denk bv met toetreden van Turkije. Ik ben zelf in Marokko geboren, dus ik heb niets met Turkije maar ik zie wel een andere aanpak en behandeling ten opzichte van Turkije dan Oekraïne bv. Terwijl als je kijkt naar de corruptie index dan zijn ze in Oekraïne 10 keer zo hoog als in Turkije dus ik weet niet wat daar allemaal achter op de achtergrond speelt. Je kan gewoon van die objectieve lijst erbij pakken."*
- 6: *"Maar wie maakt die lijsten? Ik geloof daar niet zo heel van."*
- 6: *"Erdogan is natuurlijk ook gewoon een dictator."*
- 5: *"Ja, omdat ik zelf in Marokko ben geboren, daar speelt nationalisme helemaal geen rol. Dat is bijna een soort Nederland. Daar is wel het koningshuis heel populair maar dat heeft te maken met het ontwikkelingsniveau van de mensen en die hebben niet heel veel van het leven gezien. Die zijn heel die zitten in zo'n koker zeg maar. Het nationalisme bij de Turken is heel groot en dat is gewoon een hele slimme man die daar goed gebruik van maakt. In de geschiedenis is er ook gewoon een Duitser geweest die heel slim democratisch gekozen werd en legaal aan de macht is gekomen. Dus ja, dat gebeurt gewoon overal ter wereld. Poetin is daar ook in geslaagd."*

3.7 Laatste opmerkingen

In een paar groepen is deelnemers gevraagd hoe ze vinden dat de regering het doet sinds haar aantreden. Dat levert wat gnuivende reacties op. Eerder in de gesprekken heeft men zich vaak al negatief uitgelaten over de politiek, het gebrek aan vertrouwen dat men voelt, de weinig respectvolle omgang van politici met elkaar als volksvertegenwoordigers en deze sentimenten worden nu verder bevestigd. Men komt terug op de toeslagenaffaire die maar niet tot een einde komt, de mogelijkheid dat afgetreden ministers in de nieuwe regering een andere post kunnen innemen, het geringe vertrouwen dat de politiek waarmaakt wat ze belooft, de twijfel om te stemmen, de stemmingmakerij in de media, de versnippering door te veel partijen in de Tweede kamer. Een enkeling stelt niet zo veel interesse te hebben in politiek en om die reden niet te stemmen.

In de hbo-plusgroep in Hoogeveen is nog expliciet ingegaan op de nieuwe bestuurscultuur. Men lijkt er nog niet veel vertrouwen in te hebben dat er zaken zullen veranderen, want ook in deze groep komt men terug op de wijze van omgaan met elkaar, het voor de Bühne praten, de vele partijen, de negatieve invloed van de media.

In hun eigen woorden:

- M: Ja, als je er een idee bij hebt (bij de bestuurscultuur)
- 3: *"Ja, niet heel veel. Meer openheid, maar je weet niet waar het begint en waar het eindigt. Ik heb er niet zoveel mee. In het algemeen is het moeilijk, reageren op de energiecrisis. Dat hebben ze ook niet zelf gedaan. Wat hebben ze zelf gedaan en wat is reageren?"*
- 2: *"Iedereen wilt zijn zegje even doen in de Tweede Kamer. Dan moet op een toon, kun je niet fatsoenlijk"*

bespreken waarom het gaat. Het is altijd afkatten, oppositie. “

- 4: “Heel veel schoppen.”
 1: “Het slaat nergens op.”
 8: “Daarom denk ik ook, wat minder partijen.”
 2: “Dan krijg je een ander stelsel.”
 5: “Laten we wat meer eenheid vormen, in plaats van anti anti anti.”
 6: “Ergens aan conformeren.”
 7: “Het deed me denken aan: bij Drenthe had je de lokale verkiezingen. Daar hadden ze debatten gemaakt, dat was schoppen. Ik ben na 5 minuten afgehaakt.”
 1: “Ik ben erbij betrokken geweest. Hoogeveen praat ik over, daar lieten ze elkaar netjes uitspreken. Het was in twee gedeeltes. In het tweede gedeelte moesten ze wat meer ruzie maken.”
 6: “Van wie moest dat?”
 1: “TV.”
 6: “Oooh de media.”
 1: “We hadden gezegd, wat er in Zeewolde gebeurde willen wij niet. Alle politieke partijen hebben geconformeerd.”

Wensen ten aanzien van volgend onderzoek door het SCP

Tot slot is deelnemers uitgelegd dat het SCP vaak onderzoek doet naar wat Nederlanders vinden van allerlei politieke en maatschappelijke ontwikkelingen en dat het SCP geïnteresseerd is om te weten wat zij graag onderzocht zouden willen hebben; welke thema's moeten er volgens de deelnemers in volgend onderzoek aansnijden?

Deelnemers hebben dat voor zichzelf genoteerd. Een aantal onderwerpen wordt meermaals naar voren gebracht: woonproblematiek, racisme en discriminatie, vluchtelingenbeleid, klimaatbeleid, veiligheid/criminaliteit en gezondheidszorg.

Onderwerpen voor onderzoek	
<i>t/m mbo opgeleiden Amsterdam</i> • Wonen, luchtvaart, milieu • Geestelijke gezondheid: welke uitdagingen lopen 'random' mensen tegenaan? Het arbeidsproces versus mensen met een uitkering o.i.d.: wat zijn verschillen en overeenkomsten, waar liggen voor beide partijen uitdagingen, waar loopt men tegenaan/wooncrisis, milieukwesties: waar is men zelf toe bereid • Woningmarkt, criminaliteit, immigratie • Opvang vluchtelingen, belasting multinationals (dividend) • Criminaliteit • Persoonlijke aandacht de burgers en hoeveel ze hebben ingeleverd in de crisis van afgelopen twee jaar/zijn ze wel bedankt en beloond voor hun inzet, wat zijn de verwachtingen voor milieubelastingen: waar kunnen we op rekenen	<i>hbo-plus opgeleiden Amsterdam</i> • Zorg, wonen, onderwijs • Armoede beleid, woningbeleid • Regeringsstructuur, religie en invloed, wonen • Racisme, discriminatie op de arbeidsmarkt, (méér)ankerbehandelingen/kankeronderzoek • Woningproblematiek, sociaal beleid • Inburgeringsbeleid
<i>t/m mbo opgeleiden Hoogeveen</i> • Omzien naar elkaar in je buurt (omgeving), verdraagzaamheid naar elkaar, hoe mensen zich laten informeren (i.v.m. fakenieuws)	<i>hbo-plus opgeleiden Hoogeveen</i> • Kijk op de zorg • Klimaatverandering/klimaatbeleid

• Racisme en discriminatie op grond van huidskleur, inkomen, geaardheid en geloof, zorg voor mensen met een handicap (mentaal en fysiek) • Discriminatie in alle vormen (geloof, seksualiteit, man/vrouw, armoede oplossen/werkgelegenheid/vrijwilligers, marktwerking in de zorg/invloed van zorgverzekeringen) • Het belang/invloed van sociale media, politiek anders inrichten? Aantal partijen bijv, .. • Vrouwenrechten, grensoverschrijdend gedrag, generatieverschillen, milieubewustzijn (eetgedrag, sporten etc) • Ouderen- en jeugdzorg, discriminatie en omgaan met elkaar • Vluchtelingenproblematiek, hoe kunnen we minima financieel een betere toekomst geven, milieu -> van het gas af, hoe te bekostigen	• Ik denk dat elk onderwerp een goed onderwerp is! • Klimaat, vuurwerkverbod, veiligheid, omgang (normen/waarden), duurzaamheid, milieu • Wonen, werk/zekerheid, veiligheid, duurzaamheid (plannen 2030) • Onderwijs/aantrekken mannelijke leerkrachten, gezondheidszorg, huisvesting • Klimaat, hoe omgaan met asielzoekers, vluchtelingenbeleid, huisvesting, kiesdrempel
--	---

4. Slotbeschouwing

Eind mei 2022 heeft Kantar Public vier groepsgesprekken gevoerd met burgers in Amsterdam en Hoogeveen in het kader van het Continu Onderzoek Burgerperspectieven (COB).

In het voorafgaande hoofdstuk hebben we de resultaten uitgebreid beschreven. In dit hoofdstuk maken we de balans op en besteden we aandacht aan de meest pregnante bevindingen.

De stemming over de samenleving gemengd, met een hang naar de negatieve kant

Deelnemers zijn niet onverdeeld positief over de richting waar de samenleving naartoe gaat. In tegenstelling tot de eerdere edities, waarin men alleen kon aangeven of het de goede dan wel de verkeerde kant opging met de samenleving, had men dit keer ook de optie om aan te geven dat er zowel zaken de goede kant als de verkeerde kant opgaan in de samenleving, een optie waar men dankbaar gebruik van maakt.

Zoals bij alle eerdere edities van het kwalitatieve COB onderzoek door de jaren heen, blijken de t/m mbo opgeleide deelnemers een negatiever gevoel te hebben dan de hbo-plus opgeleide deelnemers en vinden zij dat het eerder de negatieve dan positieve kant of hooguit beide kanten opgaat. Hbo-plus opgeleide deelnemers vinden zonder uitzondering dat er zowel goede als slechte ontwikkelingen zijn, maar zijn daarnaast over het algemeen meer positief gestemd.

De t/m mbo opgeleiden zijn negatiever over de manier waarop men in Nederland met elkaar omgaat en hebben het dan over korte lontjes, slechte omgangsvormen in de politiek, discriminatie, het steeds minder naar elkaar omkijken en de gebrekkige opvang van vluchtelingen. Ze praten veelal over zaken die ze meemaken in het eigen leven en om zich heen zien. Positief is men over de gezondheidszorg in Nederland, de wijze waarop men met elkaar omging gedurende de coronapandemie, de getoonde solidariteit met Oekraïne.

De hbo-plus opgeleiden zijn positiever gestemd en trekken dan snel een vergelijking met andere landen, waarbij Nederland dan naar voren komt als een rijk, veilig, goed georganiseerd land met een over het algemeen hoge levensstandaard, goede gezondheidszorg, weinig corruptie en een sociaal vangnet. Ze praten meer over tendensen die ze waarnemen dan uit eigen ervaringen. Negatief is men over de woningnood en overspannen huizenmarkt, capaciteit in de gezondheidszorg en de welvaartsverdeling in Nederland.

Opvallend is dat degenen die vrijwilligerswerk doen (meest nadrukkelijk naar voren gebracht in Hoogeveen) of actief zijn in kerkelijk verband als negatief verschijnsel de opvang van vluchtelingen noemen en dat mensen door de stijgende energiekosten en prijsstijgingen in problemen komen. Alsof ze daar vanuit hun activiteiten meer zicht op of meer mee te maken hebben.

In alle vier de groepen is men negatief gestemd over de politiek. De omgangsvormen in de Tweede Kamer laten in hun ogen te wensen over en politici vervullen niet de voorbeeldfunctie die ze wel zouden moeten vervullen. Maar ook heeft men het over de lang slepende toeslagenaffaire en dat die afbreuk doet aan het vertrouwen in de overheid. Een enkeling vindt het onbegrijpelijk dat er andere regels lijken te gelden voor politici dan voor 'gewone mensen'; na het moeten aftreden blijkt een minister in de volgende regering weer terug te kunnen komen op een andere ministerspost.

Corona lijkt even ver weg, maar gloort aan de horizon als probleem voor het najaar.

Corona houdt de deelnemers momenteel niet echt bezig, men geniet van de teruggekregen vrijheid zoals het weer uit kunnen gaan, theater- en museumbezoek en ontmoetingen in de sociale sfeer. En praat erover in verleden tijd. Duidelijk is wel dat voor sommigen de nasleep van een doorgemaakte besmetting nog een rol

speelt. En ook is er begrip voor mensen die te maken hebben met psychische gevolgen van de afgelopen twee jaar met lockdowns. Algemeen gevoel is dat in het najaar de pandemie weer zal opleven met alle mogelijke problemen van dien. Sommigen maken zich hier zorgen over en vragen zich af of Nederland dan voldoende voorbereid zal zijn.

Men komt nog niet echt in de problemen door de prijsstijgingen, maar merkt deze wel

Alle deelnemers hebben te maken met de huidige prijsstijgingen. Men heeft de indruk dat het leven op alle fronten duurder wordt, maar noemt specifiek de dagelijkse boodschappen, energiekosten, benzineprijzen, kosten van uitstapjes/uit eten gaan.

Iedereen merkt dus de prijsstijgingen in de portemonnee, maar vooral onder de t/m mbo opgeleide deelnemers zijn er mensen die nu heel goed moeten opletten waar ze hun geld aan (kunnen) besteden. Hbo-plus opgeleide deelnemers praten er meer in algemene termen over; zij hoeven niet te bezuinigen uit noodzaak. Bij het bezuinigen heeft men het dan over het kopen van aanbiedingen in de supermarkt, meerdere supermarkten bezoeken.

Men verwacht dat de eigen financiële situatie de komende tijd hooguit gelijk zal blijven, maar eerder zal verslechteren doordat de lasten stijgen en het inkomen niet.

Sommige deelnemers, t/m mbo opgeleide deelnemers nadrukkelijker, maken zich enige zorgen over hun financiën. Tegelijkertijd zet men ook de tering naar de nering en wil men zich er niet al te druk over maken, omdat het buiten de eigen invloedssfeer ligt.

Deelnemers hebben verschillende groepen voor ogen in de samenleving die in de problemen zullen komen. Mensen met een uitkering/inkomen op het sociaal minimum, alleenstaanden, alleenstaande ouders, arbeidsongeschikten, asielzoekers. In dit verband komt ook de armoedeval naar voren, waardoor mensen net boven het minimum het eveneens en misschien zelfs extra lastig zullen krijgen.

Men ziet de politiek/overheid als de aangewezen actor om zorg te dragen voor het verminderen van negatieve effecten van de inflatie.

Steun voor lidmaatschap EU volop aanwezig

Deelnemers steunen het lidmaatschap van de EU volmondig. Dit met als argument 'samen sta je sterk', waarbij enkele deelnemers de oorlog in Oekraïne in het achterhoofd hebben. En de EU biedt de mogelijkheid grensoverschrijdende thema's zoals klimaatbeleid gezamenlijk aan te pakken. Hbo-plus opgeleide deelnemers motiveren de steun uitgebreider met het economische voordeel, de gedeelde normen en waardengemeenschap waar de EU voor staat. De EU blijkt het niet zo goed te doen op het vlak van het vluchtelingenbeleid, het verschil in begrotingsdiscipline tussen landen, het vetorecht, te weinig resultaten.

Overigens blijkt dit onderwerp niet op een actieve interesse van de meeste deelnemers te kunnen rekenen, sommigen vinden het ver weg staan en anderen geven aan er weinig van af te weten en het daarmee moeilijk te vinden om een gefundeerde mening te hebben.

Dit blijkt ook bij de vraag of meer samenwerking wenselijk is of niet. Er mag meer samenwerking komen in de EU, maar over het hoe en wat blijft men in het vage.

Men is geraakt door de oorlog in Oekraïne, maar lidmaatschap van de EU geen gelopen race

De oorlog in Oekraïne roept veel emoties op bij deelnemers, variërend van verdriet en meeleven tot onmacht en zelfs angst voor nog verdergaande escalatie. Associaties die men verder heeft bij de oorlog worden gekenmerkt door het menselijke aspect van mensen op de vlucht en slachtoffers, maar ook door de rol van Rusland met Poetin als agressor en onberekenbaar leider. En de rol van media die ingezet wordt door Rusland om propaganda voor de oorlog te verspreiden en burgers te weerhouden van het kunnen verkrijgen van ander getint nieuws.

Men volgt de oorlog, maar velen geven aan dat dat minder is dan in het begin; het gewone leven krijgt weer de overhand. Bovendien mijden sommigen het nieuws vanuit de behoefte aan zelfbescherming.

De meeste deelnemers maken zich op een of andere manier zorgen over het verdere verloop van de oorlog. De zorgen lopen uiteen van onzekerheid over de duur ervan, de mogelijke uitkomst, de onvoorspelbaarheid en daarmee dreiging die van Poetin uitgaat en of er een economische crisis uit de oorlog zal voortvloeien. De zorgen lijken minder op de eigen persoon gericht en meer op het lot van de betrokken partijen en maatschappelijke consequenties.

Men reageert vrij terughoudend op een mogelijk EU-lidmaatschap van Oekraïne. De algemene stemming is dat Oekraïne een gelijke behandeling zou moeten krijgen als overige landen die graag lid willen worden van de EU. Want, een lidmaatschap gaat gepaard met het moeten voldoen aan enorm veel regels en Oekraïne zal dat pad eveneens moet lopen, zeker wat betreft de hbo-plus opgeleide deelnemers. Zij staan op het standpunt dat de corruptie in Oekraïne tegen lidmaatschap pleit evenals mogelijk verschillende normen en waarden en een verschil in wet- en regelgeving. De timing wordt bovendien ongelukkig gevonden, omdat men bezorgd is dat toetreding de verhouding tussen de EU en Rusland nog verder zal verslechteren met de mogelijke dreiging van een escalatie in het vooruitzicht. Enkele deelnemers pleiten voor een coulante houding in die zin dat Oekraïne mogelijk niet aan alle economische voorwaarden hoeft te voldoen. En sommigen vinden het sowieso moeilijk om een standpunt in te nemen omdat ze weinig weten van de regels voor toetreding en de ontwikkelingen in de EU niet echt volgen.

Uiteindelijk lijkt men op de lange termijn wel voor een lidmaatschap van Oekraïne te zijn, maar zich minder door emoties en compassie op korte termijn te willen laten leiden.

Bijlage 1 – Gespreksleidraad

CHECKLIST BURGERPERSPECTIEVEN 23 MEI 2022

A. Introductie en kennismaking (15 minuten)

- Welkom heten bij Kantar Public
- Opdrachtgever: het Sociaal en Cultureel Planbureau
- Thema: De stand van zaken in onze samenleving. Wat gaat er goed, wat gaat er minder goed, een aantal onderwerpen verder bespreken met elkaar
- Spelregels:
 - Het gaat om meningen, dat betekent dat er geen goede of foute antwoorden zijn. Verzoek om vrijuit te spreken. Het is een groepsgesprek, dus reageer op elkaar, laat elkaar uitspreken
 - Verzoek om mobiele telefoons uit te zetten.
 - Opname, meekijken en anonimiteitwaarborg.
- We beginnen met voorstelronde: naam, leeftijd, bezigheden, gezinssituatie.

B. De stand van de samenleving (25 minuten)

INT.: Doel: actueel kader: welke thema's leven er op dit moment, en hoe is dat mogelijk anders door recente ontwikkelingen, m.n. de oorlog en inflatie; welke thema's noemen mensen spontaan

- Hoe vinden jullie dat het gaat in de Nederlandse samenleving? Gaan we alles bij elkaar genomen meer de goede of de verkeerde kant uit? Je kunt dit laten zien met drie kaarten: duim omhoog = goede kant, duim omlaag = verkeerde kant en duim omhoog en omlaag = zowel de goede als verkeerde kant.
- Als jullie op een schaal van 1 tot 10 moeten aangeven hoe erg het een bepaalde kant opgaat, waarbij 10 heel sterk die kant en 1 maar een heel klein beetje is: welk cijfer geeft dit het beste weer? Waardoor komt dat?
- Voor degenen met duim omhoog: Waarom vinden jullie dat het de goede kant op gaat, waar heeft dat mee te maken?
- Waar baseer je je mening op? Maak je het zelf mee, mensen in je omgeving of krijg je het mee uit de media?
- Voor de anderen: wat vind je van hun verklaringen dat het de goede kant opgaat? In hoeverre kun je je hierin vinden?
- Voor degenen met duim omlaag: Waarom vinden jullie dat het de verkeerde kant op gaat, waar heeft dat mee te maken?
- Waar baseer je je mening op? In hoeverre maak je het zelf mee, mensen om je heen, haal je het meer uit de media?
- Voor de anderen: wat vinden jullie van hun verklaringen dat het de verkeerde kant opgaat? Kun je je erin vinden?
- In hoeverre maken jullie je bij de zaken die jullie noemen meer zorgen over je persoonlijke situatie/eigen leven of maken jullie je meer zorgen over de samenleving als geheel? Kun je dit toelichten? En gaat het dan meer om zaken die nu spelen of gaat het jullie meer om de toekomst, zeg over tien of twintig jaar?
- *INT.: als corona pandemie wordt genoemd: even direct op doorvragen:* In hoeverre houdt de corona pandemie jullie momenteel bezig? Op welke manier?

C. Economische situatie (15 minuten)

Over een aantal onderwerpen wil ik graag verder doorpraten met jullie.

- Wat verwachten jullie van de economische situatie voor Nederland als geheel het komend jaar: wordt die beter, blijft die gelijk of wordt het slechter? Waarom denken jullie dat? Wat is er volgens jullie allemaal van invloed op de economische situatie in Nederland? In hoeverre heb je daar als burger invloed op of niet? Hoe dan?
- Merken jullie dat bepaalde zaken duurder worden? Wat wordt er allemaal duurder volgens jullie? Welke prijsstijgingen hebben invloed op je eigen financiën?
- Wat verwachten jullie voor jezelf: zal het jullie financieel beter, gelijk of slechter gaan? Waardoor komt dat?
- In hoeverre maken jullie je zorgen over je eigen financiële situatie? Waar denk je dan allemaal aan? Waar zijn jullie bang voor?
- Hoe gaan jullie daarmee om? Zijn jullie aan het besparen? Zo ja: op welke manier?
- Horen jullie van financiële zorgen/problemen in jullie directe omgeving?
- Wie/welke groepen in Nederland zullen hier veel van merken?
- Wat zou er moeten gebeuren om de effecten voor mensen wat te verminderen, hebben jullie daar ideeën over?

D. Oorlog in Oekraïne en invloed op houding t.a.v. de EU (55 minuten)

Ik wil het graag met jullie hebben over nog een onderwerp, namelijk de Europese Unie.

D1. Opvattingen over EU in relatie tot oorlog in Oekraïne (20 minuten)

Dan wil ik het ook graag met jullie hebben over de Europese Unie.

- Voordat we met elkaar gaan praten over de EU, wil ik graag dat jullie een paar vragen beantwoorden.
INT.: deel formulier 1 met stellingen uit
- Wat hebben jullie geantwoord op de eerste stelling *Het Nederlandse lidmaatschap van de Europese Unie is een goede zaak*? *INT.: inventariseer antwoorden.*
- Waarom vinden jullie dat? Waardoor wordt jullie mening ingegeven? *INT.: zowel argumenten van voor- als tegenstanders nagaan*
- Wat doet de EU op dit moment goed? Waaruit blijkt dat?
- En wat doet de EU op dit moment minder goed? Waaruit blijkt dat?
- En wat was jullie antwoord op de tweede stelling *Er is meer samenwerking nodig tussen de EU-landen*?
INT.: inventariseer antwoorden
- Waarom vinden jullie dat? Waardoor wordt jullie mening ingegeven? *INT.: zowel argumenten van voor- als tegenstanders nagaan*
- Welke onderwerpen moeten volgens jullie door de landen van de EU samen worden opgepakt? Waarom?
- En met welke onderwerpen/terreinen moet de EU zich niet bezighouden, maar dat aan de landen zelf overlaten? Waarom?
- In hoeverre wordt jullie houding ten opzichte van de EU nou beïnvloed door de oorlog in Oekraïne?

D1. Eerste associaties/indrukken (20 minuten)

- We kunnen niet om de oorlog in Oekraïne heen en we willen hier ook op ingaan met jullie. Als eerste zou ik willen weten waar jullie aan denken bij de oorlog in Oekraïne, wat roept deze bij jullie op? Willen jullie dat op deze gedachtenwolk schrijven? Je mag alles noteren, indrukken, gevoelens, verwachtingen.
- Wat hebben jullie opgeschreven? *INT.: Inventariseer op flipover*
- Wat voor gevoel hebben jullie nou bij de oorlog? Waardoor komt dat?
- In hoeverre houdt het jullie bezig? Waar blijkt dat uit?
- Volgen jullie het nieuws over de oorlog? Hoe?
- Volgen jullie het nieuws nu anders dan toen de oorlog net begon? Wat voor verschil is er dan?

- In hoeverre maken jullie je zorgen over de oorlog? Waarom maken jullie wel/geen zorgen? En waarover maken jullie dan zorgen?
- In hoeverre raakt de oorlog jullie persoonlijk/zijn jullie er zelf bij betrokken of staat het op grote afstand? Waardoor komt dat?
- Wat is jullie indruk hoe de Nederlandse regering staat tegenover de inval van Rusland? Waar blijkt dat uit? Doet Nederland voldoende om dit duidelijk te maken?

D3. Steun voor EU-lidmaatschap Oekraïne (15 minuten)

- Jullie hebben het misschien al gehoord, maar voor de duidelijkheid vertel ik het jullie even: Oekraïne heeft aangegeven dat het graag lid wil worden van de Europese Unie.
- Wat vinden jullie daarvan: moet Oekraïne lid van de EU kunnen worden of niet? Waarom wel? Waarom niet? Wat speelt hier allemaal in mee?
- Waarom wil Oekraïne lid worden denken jullie?
- Aan welke voorwaarden zou Oekraïne moeten voldoen om lid te mogen worden? Hoe solidair moeten we als EU zijn met Oekraïne? Waarom?
- Hoe moet Nederland zich binnen de EU opstellen als het over dit eventuele lidmaatschap gaat: moet Nederland het steunen of niet? Waarom?
- Wat zou het voordeel zijn voor Nederland van een lidmaatschap van Oekraïne?
- Welke gevolgen zou een lidmaatschap van Oekraïne hebben voor de EU? En welke gevolgen voor Nederland?

E. Steun regering en tot slot (10 minuten)

- *Eventueel als de tijd het toelaat:*
- Iets heel anders: de nieuwe regering is sinds een half jaar aan het werk: hoe vinden jullie dat de regering het tot nog toe doet? Waarom?
- Er wordt door de nieuwe regering en in de politiek wel gesproken over 'een nieuwe bestuurscultuur': wat wordt daarmee bedoeld denken jullie?
- *INT.: leg eventueel uit*
- En hebben jullie de indruk dat de regering bezig is met een nieuwe bestuurscultuur?
- Tot slot:
- Het SCP doet vaak onderzoek naar wat Nederlanders vinden van allerlei maatschappelijke en politieke ontwikkelingen. Dat doen ze met online enquêtes en ook met dit soort groepsgesprekken. Als jullie het voor het zeggen zouden hebben: welk onderwerp of welke kwestie zouden ze dan eens moeten voorleggen aan Nederlanders in hun onderzoek? Willen jullie dat op dit formulier noteren? Dat mag in steekwoorden.
- En waaraan zouden ze daarbij dan echt moeten denken/niet vergeten?
- Zijn er nog dingen niet aan de orde geweest, maar die jullie wel belangrijk vinden om te noemen?
- Vragen uit de meekijkruimte?

Dank voor de medewerking.

FORMULIEREN BIJGAANDE GESPREKSLEIDRAAD

Formulier 1: opvattingen over de EU

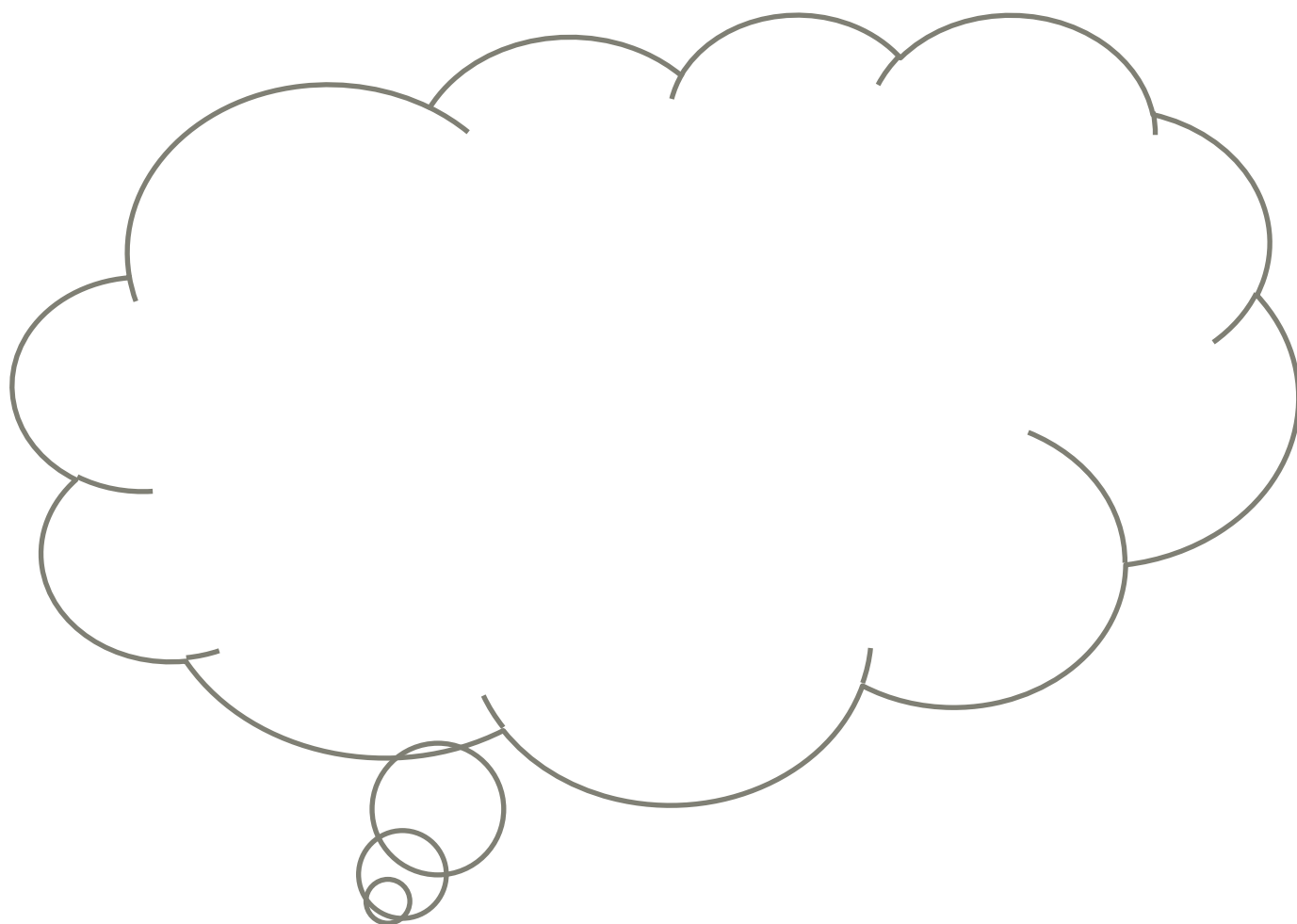
Wilt u van onderstaande stellingen aangeven in hoeverre u het er wel of niet mee eens bent?

Wilt u uw antwoorden in de hokjes aankruisen?

	<i>Helemaal mee eens</i>	<i>eens</i>	<i>Niet mee eens, niet mee oneens</i>	<i>Mee oneens</i>	<i>Helemaal mee oneens</i>	<i>ik weet het niet</i>
<i>Het Nederlandse lidmaatschap van de Europese Unie is een goede zaak</i>						
<i>Er is meer samenwerking nodig tussen de EU-landen</i>						

Formulier 2

Waar denkt u als eerste aan bij de oorlog in Oekraïne? U mag alles opschrijven wat er bij u opkomt.

Formulier 3.

Welk onderwerp of welke kwestie zou het SCP eens moeten voorleggen aan Nederlanders in hun onderzoek?

U mag meerdere onderwerpen invullen

Bijlage 2 – Respondentenoverzicht

Groep 1 – Amsterdam – t/m mbo opgeleid

<i>Respondent nummer</i>	<i>Leeftijd</i>	<i>Geslacht</i>	<i>Werksituatie</i>	<i>Beroep</i>
1	44	m	Werkzaam in loondienst	Facilitair medewerker
2	27	v	Werkzaam in loondienst	Winkel medewerker
3	39	v	Werkzaam in loondienst	Praktijkassistente verloskundigenpraktijk
4	63	v	arbeidsongeschikt	Grafisch vormgever
5	54	v	Werkzaam in loondienst	Medewerker ledenservice en manager
6	43	v	Zelfstandig ondernemer	Make-up

Groep 2 – Amsterdam – hbo + opgeleid

<i>Respondent nummer</i>	<i>Leeftijd</i>	<i>Geslacht</i>	<i>Werksituatie</i>	<i>Beroep</i>
1	35	v	Werkzaam in loondienst	WMO indicatie adviseur
2	66	v	Gepensioneerd of VUT	Kinderarts
3	44	m	Werkzaam in loondienst	Opticien
4	53	m	Zelfstandig ondernemer	Makelaar & taxateur onroerende goederen
5	39	m	Werkzaam bij de overheid	Informatie analist
6	38	m	Werkzaam in loondienst	Hoogleraar theologie
7	71	m	Gepensioneerd of VUT	Bouwkundige

Groep 1 – Hoogeveen– t/m mbo opgeleid

<i>Respondent nummer</i>	<i>Leeftijd</i>	<i>Geslacht</i>	<i>Werksituatie</i>	<i>Beroep</i>
1	67	m	Zelfstandig ondernemer	Grafisch ontwerper
2	55	m	Werkzaam in loondienst	Softwaretester
3	66	v	Gepensioneerd of VUT	Thuiszorg
4	30	v	Werkzaam in loondienst	Ambulant begeleider
5	43	v	Werkzaam in loondienst	Peuterleidster
6	18	anders/wil ik niet zeggen	Studerend / schoolgaand	Geen beroep
7	59	m	Werkzaam in loondienst	Slager

Groep 2 – Hoogeveen– hbo +

<i>Respondent nummer</i>	<i>Leeftijd</i>	<i>Geslacht</i>	<i>Werksituatie</i>	<i>Beroep</i>
1	43	m	Werkzaam in loondienst	Onderwijsadviseur
2	54	m	Werkzaam in loondienst	Controller
3	22	m	Studerend / schoolgaand	Student
4	64	m	Gepensioneerd of VUT	Kwaliteitscoördinator
5	38	m	Werkzaam bij de overheid	Technisch Consultant
6	30	v	Werkzaam in loondienst	Werkvoorbereider timmerfabriek
7	73	v	Gepensioneerd of VUT	Adviseur werkgevers bij het UWV
8	38	v	Werkzaam in loondienst	Bekkenfysiotherapeut